

RÂS ȘI ÎNȚELEPCIUNE

■ Nu-mi amintesc să fi reținut, acum câteva decenii, rândurile ce urmează, semnate de Mircea Ciobanu. Iată de ce le consider o dublă revelație și le socotesc foarte potrivite pentru acest număr al Secolului 20.

E, mai întâi, o revelație a textului însuși: dens, plin de fantezie, sobru până la acribie, dovedind o extrem de bună cunoaștere a subiectului. Între atâtea lucruri, extrem de variate, care s-au scris despre «Isarlâkul» nostru, textul lui Mircea Ciobanu este o adevărată bijuterie.

Revelație, apoi, în ce-l privește pe însuși poetul Mircea Ciobanu, care – de-a lungul anilor – și-a creat o excelentă reputație de inspirat al verbului (în vers și în proză), de analist politic iar, în ultimul timp, de editor.

La douăzeci și ceva de ani, viitorul poet (eu l-am considerat întotdeauna pe Mircea Ciobanu între extrem de puținii tineri înzestrați care scriu o lirică «metafizică», în care melodicitatea expresiei întâlnește rigoarea ideii) dă dovada unei maturități de gândire și a unor capacități de investigare semantică a «balcanismului» nostru literar, cu totul ieșite din comun.

Revista noastră își face un merit din «dezgroparea» unui asemenea text care, în felul său, anunța, încă de atunci, destinul excepțional al unui mare poet și prozator.

Bucuroși de descoperirea noastră, nu credem că figura de mare frumusețe spirituală a lui Mircea Ciobanu – plecat atât de tragic și prematur dintre noi – ar putea fi evocată, în toată strălucirea ei, altfel decât o face el însuși în acest text: o voce de dincolo, vorbindu-ne cu competență și grație despre una din permanențele spiritului românesc.

Ștefan Aug. DOINAȘ

Isarlâk

I

Numai o dată cu apariția *Ciocoilor vechi și noi* atmosfera de lume balcanică își află cuvenitul corespondent în literatură; de aici înainte ceea ce cădea numai în sarcina istoricului trece în bună parte în sfera preocupărilor artei – și, să se țină seama – a uneia în stare incipientă.

Istovitorul veac fanariot nu a făcut altceva decât să stabilizeze realități infiltrate în țările românești de-a lungul unor la fel de istovitoare vremuri de vasalitate față de Poartă; să le stabilizeze la început, pentru ca în urmă să le hrănească și dezvolte în proporții neîngăduite – «creștere» suspectă și de aceea fără sortii duratei. Ceea ce părea efemer și luat ca atare *pare* durabil acum, ceea ce însemna particular și înlăturat de dragul apărării ansamblului, *pare* generalitate și înspăimântă ca o invazie de lăcuste. Începe, de fapt, *starea de provizorat* – un soi de asediu prevestind finalul sumbru – în care fiecare firman de domnie e o deznădejde mai mult. Vechiul, fantezistul (dar cel puțin enunțat și amintit la zile mari) raport dintre *păstor* și *turmă* e anulat; insinuarea divină e negată cu brutalitate și cinism. Domnitorul, omul fără biografie altădată, ridicat din oasele tatălui și strămoșilor săi, de data aceasta își datorează sieși, propriei sale osteneți – răstălmăcire tristă a primatului «meritelor personale»! – suirea în scaun. Paradoxul: fiind în posesia unei biografii cunoscute și trecute din gură în gură, domnul devine un ins *integral*, configurat de sine stătător, concret adică: și lipsa distanțelor n-a creat niciodată mituri. Până și hoților de drumul mare li se cunoșteau mai mult faptele decât chipul, și nevoia colectivă de a ști totul despre viața și înfățișarea celor «despre care se spune» născu biografii și portrete fantastice. Plecarea grăbită a fanarioților din amintirea comună nu se explică numaid-e cât prin *malignitate*. Convingător ni se pare și paradoxul de mai sus. Domnul cu sânge tulbure intră în rol și iese din rol (acoperit de rușine, înjunghiat sau decapitat) ca la un bal mascat unde delimitarea dintre realitate și ficțiune se șterge – zonele

Își trimit una alteia apele în deplină libertate. Astfel, de ce n-ar fi «pactul cu diavolul» cauzalitatea secretă a fulgurantelor ascensiuni sociale? În același timp *a domni* devine una din cele mai înalte (dar *una, inseriată* și nu în afara obișnuinței firești de dimensionare) funcții, și funcția e ocupată, părăsită și revendicată arbitrar, după legea «celor fără spiță de neam». Imaginea domnitorului la scară redusă, multiplicată însă, ceea ce dă faptului aer de coșmar între oglinzi, e *ciocoiul* – cel de-al doilea personaj principal al lumii fanariote, individualitatea despre care numai până într-un anumit punct al existenței sale nu se știe și nu se rostește nimic – dar despre care, retrospectiv, se va afla totul cu spaimă și tremur. Tot acum sângele boierilor pământeni se alterează fără nici o posibilitate de redresare în viitor. Ca să se descurce în arborele genealogic al familiilor aristocrate, cercetătorul de peste un veac trebuia să facă apel, neîndoielnic, la fantezie. În sângele altădată trecut din arteră-n arteră sub paza judicioasă a căpeteniilor de clan, se varsă, fără nume, trăsături și deprinderi dintre cele mai eterogene. Nu veacul era al pasiunilor, pentru ca astfel să găsim o explicație bizarelor altoiuri în neam; mai degrabă zodia tulbure, în care *ciuma* se poate

Personaje din teatrul de umbre KARAGÖZ

abate oricând facilitând gestul interzis la vreme de luciditate, favoriza apropierea – iar *pasivitatea*, și ea suspectă, era una din cele câteva forme de reacție în fața apropierii cataclismului. Trecerea dintr-o *stare* în alta se face fără mari eforturi, barierele coboară și suie în dezordine, lăsate în seama unui paznic coruptibil. *Cererea* și *ofer-ta* reglează într-un hazard absolut bursa valorilor. Se cumpără și se vinde totul, totul se transformă în prilej de speculă, începând de la obiectul de bazar și isprăvind cu demnitățile în aparatul administrativ – crescut și el peste măsură. Pe deasupra, câteva cuvinte vibrante se înghesuie printre alte bunuri de schimb. Terminologia slavă, care desemna funcțiile *nu multe altădată și relativ sintetice*, e înlocuită relativ cu una de descendență sonoră turcească; mai mult, între o treaptă socială și alta apare o mulțime parazită, «specializată» și «amănunțită» de slujbe: la curtea domnitorului sau la casele boierului fiecare slugă era destinată unei singure acțiuni – miracol! anarhia a fost cunoscută înaintea libertății. Și tot atât de miraculos: se vinde și se cumpără în absența posesorului obiectului, iar celui care a cumpărat *i se vinde*, și lui tot în absență, lucrul dobândit. Cel ce vinde uzurpă chiar și fără să știe. *A lua*

ÇELEBI

ÇELEBI

ÇELEBI

pe bani devine un gest dintre cele mai primejdioase: un furt în lanț – și dacă cineva ar sta să istorisească despre destinul funcțiilor sau al pungilor cu bani s-ar trezi într-un hățiș factologic cu neputință de narat altfel decât la modul «Halima» – istoria, la urma urmei, a unor obiecte posedate vremelnic de un număr infinit de posesori. Stare tipică pentru instabilitatea moravurilor orientale. Disoluția pândeia trăinicia datinilor valahe și dacă mai târziu s-a putut susține ideea continuității acestora, faptul s-a datorat păturii salvator-conservatoare a țărănimii, neatinsă de morbul capricios al generalei nebunii. Repet, pe acest fundal, ciurma care a bântuit pe vremea lui Vodă Caragea (Karadja) a completat imaginea acelei degingolade cu aparențele statorniciei. Ciocoiul se simte în largul lui, labilitatea legilor îi eliberează mișcările și pe fața lui nu se vede nici o umbră de îngrijorare. Dominantele cromatice ale acestor vremuri sunt negrul și roșul; ani de fast, de ubicuitate, de uși date la perete de vânt sau sărutate pe clanță, cu scări de serviciu – ani ai stării de provizorat. Lipsa de gust arhitectonic e flagrantă. Conștiința nesiguranței ridică edificiile mai mult decorative decât utile, netrainice – metaforă a *bolii de timp*, dacă putem numi astfel pierderea unui

CELEBI

ZENNE

ZENNE

simț anume al duratei. Medievalitate reînviată împotriva legilor istoriei, ev de mijloc luat cu împrumut sau impus de-acolo de unde noțiunea de dezvoltare are un cu totul alt conținut, groapă a plângerii de unde puține voci în adevăr răsunătoare s-au ridicat, să ne mărturisească. Întreprinderea lui *Dionisie Eclesiarhul*, «Cronograful Țării Românești», transmite ecouri de epocă, unele exacte, dar interesul față de scrierea călugărului e documentar (Istoria Literaturii l-a adoptat totuși; explicabil), oazele de vibrație emoțională sunt rare; condeiul acestei fețe bisericești se consumă cu altă destinație, preocuparea pentru ordinea estetică fiind minimă. La fel și în cazul lui Naum Râmnicăneanu, ins cu o viziune atât de încețoșată (pe jumătate doctă) asupra istoriei încât, după 1821, e capabil să urască deopotrivă și pe fanarioți și pe Tudor Vladimirescu. Laicii îndrăgostiți de literatură se abstrag (atitudine simptomatică!) realității imediate. Un sentimentalism incompatibil cu o atmosferă în care ochiul unui Kleist sau Hoffman ar fi preferat să aleagă intrigi întunecate de tragedie. Nici limba nu ajută expresiei literare. Stilul e o noțiune necunoscută. Multe, foarte multe traduceri din greacă: inconștient, se exersează, se întrețin efortul și plăcerea atingerii de cuvinte.

ZENNE

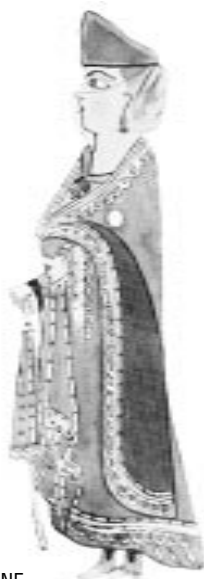
ZENNE

Gustul pentru literă în acest veac e reprezentat de povestirea despre Archirie și Anadan, de *Esopia*, de istoria despre «surparea Troadei», de *Halima, Alexandria* sau *Istoria* lui Imberie... De lipsa unei limbi maleabile se plânge, în Ardeal, Budai-Deleanu, conștient că subiectului dramatic i se cuvine verbul trecut mult mai departe de necesitățile comunicării imediate. Limba populară evolua de la sine, prozodia simplă dar atât de exigentă a cântecului o încăpea demult fără mari dificultăți. «Tatăl gramaticii noastre», lenăchița Văcărescu, dobândise către sfârșitul vieții, după o prelungită cochetărie cu vorbele, numai înălțimea unei asemenea scriituri: «Zilele ce oi fi viu/ Vrednic aş vrea ca să fiu/ Oftând ca să te slăvesc./ Dar cum poci să îndrăznesc?» etc. (Citat după *Literatura română veche* de Al. Piru.) În vreme ce un «cântec» despre I. Văcărescu, lepădat printre dinți de cine știe ce sensibilitate anonimă dar cu un simț al sintaxei poetice desăvârșit, nota: «lenăchița Văcărescu/ Șade-n poartă la Dudescu/ Cu ciubuc de diamant/ Capot roșu îmbrăcat/ Cu anteriu de atlas/ Moare doamna de necaz/ Cu hanger de Korassan./ Doamna trece în rădvan/ În rădvanul aurit/ Cu tot coșul poleit,/ Poleit cu ciohodari,/ Tras de patru armăsari» etc. Alecu

ZENNE

TIRYAKI
(opiomanul)

nu sare nici el pragul invizibil ridicat în fața tatălui său: «Mă ard peste măsură/ Slăbesc fără căldură/ Sunt bolnav pe picere/ Și mor făcând tăcere» etc. (Astfel s-a cântat până la Eminescu; nivelul general al poeziei s-a menținut aici; Maiorescu îl semnala nu din amuzament, ci din exasperare). Norma prozodică schingiuia sintaxa, versificarea era tic; nici la Ienăchiță, nici la Alecu nu se observă aspirația spre perfecție, poeziile lor sunt astăzi ilizibile; diletantism îndelungat și o doză de suficiență estetică – cu tot rolul lor incontestabil în succesiunea aplecării la scris. Revenind, ici-colo, câte o aluzie la propria lor contemporaneitate. Din acest punct de vedere nu le datorăm nimic, nici lor, nici, puțin mai târziu, lui Conachi, nici lui Barbu Paris Mumuleanu («Voi să trăiesc răsfățat/ Și să mor amoretat»). Și totuși, amintitele nume literare, cu idiosincrazie sentimentalistă la preajma contemporană, sunt vajnic ancorate din punct de vedere existențial în epocă și, urmărindu-le pas cu pas biografia, vom descoperi că ele ascund personaje reprezentative pentru zona balcană, de loc lirice, aspirante la înalte dregătorii; lumea fanariotă care-i născuse a trecut deasupra lor aluvionar, rotindu-i la dreapta și la stânga, după necesitățile curgerii ei. Chiar dacă

TIRYAKI

ZEYBEK

PERSANUL

prin cuvintele lor prefigurau alte anotimpuri, ei bine, acestea le erau în primul rând lor înșile ostile. Ienăchiță e un arhetip balcan. Educat de dascălii greci și turci. Știutor de franceză, italiană, germană. Fugit la Constantinopole sub Constantin Racoviță de unde, îmbibat în aburii culturii orientale, se întoarce în țară sub Scarlat Ghica. Sub Grigore al III-lea se pare că ține să ajungă domnitor. Bărbat influent, susținut la Poartă de rubedenii influente și de prietenii pe pungă la fel. Emigrant apoi la Brașov și, aici, în al noulea cer, gata să se europenizeze după un vremelnic contact cu fața imperială a Austriei; aceasta îi absoarbe pentru puțin timp neliniștile – așteptarea între două ape a conflictului ruso-turc da atitudinii sale umbrele și luminile unei suspecte neutralități. Brusc – mare spătar la curtea lui Ipsilanti. O plecare la Viena după fiii domnitorului îi redă iluziile unei existențe de tip occidental: imposibil, însemnările lăsate (unele de-a dreptul umiltoare) cu privire la acest eveniment conserrmnează predispoziții contrare. Suirea pe tron – cu o oarecare întârziere de la primirea firmanului – a lui Vodă Caragea, îi oferă șansa rară de-a fi caimacam. Sub domnia efectivă a lui Caragea coboară la rangul de spătar – fața personajului se întunecă. Căsătorit

EVREUL

ARABUL

ALBANEZUL

apoi (după două căsnicii întrerupte de moartea soțiilor) cu una din fiicele domnului; nu putem ști cu certitudine dacă turcofilia lui Ienăchiță nu se trage tocmai de aici – faptul ar avea, printre altele, justificări afective. Puțin mai târziu Mihai Sturzu îl însărcinează cu strângerea de provizii pentru armata turcă. Imediat – sub Mavrogheni. Turcofil dar și simpatizant (cu nostalgie și, poate, ranchiună) al Austriei, Văcărescu se vede prins între două sentimente potrivnice când fanariotul (cel mai obscur dintre toți și cel mai devotat Porții) ține să angajeze țara în război – și, iată-l la Țarigrad, dincolo de orice răspundere, printre boierii români cârtitori și intriganți în expectativă. Nu se știe dacă din proprie inițiativă sau nu – dar Văcărescu începe aici o istorie a sultanilor; cu toate acestea, liricul este exilat în Rodos, iar de la eliberarea lui încolo marșează întru uzurparea lui Mavrogheni. Începe un trai sardanapalic, dezlănțuit «à la turque», în casele sale de pe Podul Mogoșoaiei. Vel-vistiernic și vel-spătar sub Sturzu, Moruzi, sub Ipsilanti și iarăși Moruzi. Acesta din urmă îl pândește cu lațul nu numai pentru legătura neîngăduită cu prima doamnă a țării. Împrejurările morții ne sunt învăluite în ceață. În firea lucrurilor judecând (chiar dacă istoria s-ar opune cu

documente), a opta pentru varianta morții violente – otrava sau ștreangul în văzul lumii – ar fi o sugestie plauzibilă. Croit după chipul și asemănarea vremii, lenăchită e suma cea mai de sus a însușirilor boierului român: oscilația între Occident și Orient îl face arhetip. Secreta lui aspirație spre urbanitate o vor da pe față, cu rezultate pozitive, alții.

II

Celălalt reprezentant al spațiului balcanic e *ciocoiul*. Ghem de venin, refulat social, cercetător în ape păcloase, el își spune în fața curților boierești: «*Ori caftan până în pământ, ori ștreangul de gât*». În jurul său se teoretiza vag principiul de seamă al nonacțiunii: «*Ce-am avut și ce-am pierdut...*» Instabilitate, eterogenitate din toate punctele de vedere, vreme a descăpătănărilor, a morții fără de glorie și eroism, a biografiilor oportunist încălcite, a ceremonialului capabil să strecoare

TUHSUZ DELI BEKIR (bețivul)

BABA HIMMET

BEBERUHI

diversiunea timpului stagnat, a decadenței marilor familii, a vânzării și cumpărării în contumacie, a ciumei, a uliței nesigure și a mahalalei cu taraf *mimând* jalnic, la nivelul ciubucului și cafelei, a fastului compozit, a prietenilor de-o zi și-a spuzei pe turta fiecăruia, a robilor de curte și-a slugilor pe simbrie mai bogate decât stăpânii lor – și pe deasupra tuturor capetelor, plutind, duhul *stării de provizorat*.

Despre toate acestea *scrisul de mărturie* care ne-a parvenit s-a preocupat doar istoricește. Numai Dinicu Golescu, dintre toți Valahii izbutește o operă longevivă prin calitățile sale artistice. Nu putem însă să trecem peste faptul că veleitățile sociale ale boierului român erau puține și că viața i s-a trecut între evenimente cărturărești. E primul ochi lucid, detașat prin natura preocupărilor de falsă amploare pe care o căpătase conjunctura, capabil de aceea să generalizeze, să se neliniștească și să-și dea seama de imperativul unor soluții, iar acestea nu privitoare la imediata sa persoană. Neinteresant ca ins (așa cum *personaje* sunt Ienăchiță Văcărescu, Iordache Golescu – fratele Călătorului – sau Constantin Conachi – aspirant între o «plângere» și alta, la scaunul Moldovei, după încheierea domniilor de la Fanar) – Dinicu Golescu și-a compensat carențele de biografie cu aventura spirituală. Demonul epistemologic îl mână prin țările Europei, deznădăjduindu-l. Intuia și descoperea aici un etalon. Țara evoluase în ultima sută de ani, întortocheat. Și cum printre contemporani Golescu avea cele mai puține disponibilități pentru aventura existențială, cel mai puțin obsedat de ierarhii și caftane – în ce-l privește – își întoarce fața spre occident. Feudalitatea rusă era atunci în plină desfășurare și ea, în orice caz nu putea fi luată drept exemplu de organizare socială. Avem în scrierea sa revelația unui strigăt alarmat, emoționant. Perspectivele unei *ieșiri în afară* Golescu le transpune într-o sintaxă neagră și n-ar trebui să considerăm utopie ideea boierului întristat, după care necesitatea unei generale emancipări *prin școală* se dovedește atunci stragulăntă.

Peste Țara Românească trecuse umbra omului înveșmântat în cămașa morții; tot astfel cum s-a ridicat, a pierit, trădat după cutuma mută a spațiului balcan. *Iuschizarlăcar* fi trebuit să însemne șiretenie; cea de a doua noțiune nu mai reflecta atributul unei firești atitudini umane. Și pentru că începuse să insinueze *a vinde, a ucide pe la spate, a răstălmăci*, fu înlocuită cu alta, adusă din chiar imperiul vidului de cauzalitate.

Nastratin Hogege e personajul la modă; trecut la porțile orientului o dată cu obiectele negustorilor închinători la semilună, *el e al târgului*. În satele românești, retras, cuplul Păcală și Tândală rămâne mai departe în limitele unei înalte etici. Hogege, sarcastic și nu rareori sumbru, venea cu un specific de gândire și cu mecanisme logice îndepărtate, și dacă adopțiunea s-a petrecut, faptul nu e întâmplător, cum nu întâmplătoare au fost mutațiile în psihologia târgului și raialei. La 1862, Petre Ispirescu publica *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Trecuseră mai

mulți ani, firește, de la încheierea formală a opresiunii orientale. Oprindu-se asupra notei din subsolul basmului în care moartea lui Făt-Frumos se produce deconcertant (citește *simpomatic*), împotriva tuturor semnelor însoțitoare ale binelui, frumosului și adevărului, citim: «Povestit de tata, șezător în mahalaua Udricani, între 1838-1844, etc...» Nastratin Hogeia își începe aventura sub auspiciile tulburi ale echivocului și neîndrăzelii. Alături de el – Archirie și Anadam, Imberie și Margaronă, Bertoldo etc. – chipuri artificial admise în angrenajul reprezentărilor artistice, inconsistente – fapt care a îngăduit și amnezia generală a celor ce le-au înlesnit glorioasa carieră. Brăila, Giurgiu, Turnu (raialele în Valahia, înapoiate după tratatul de la Adrianopol din 1829), orașele comerciale de pe malul Dunării și de la mare, aveau în centrul lor Bucureștiul – oraș cutreierat de tarafuri țigănești, de negustori lipsanci, greci sau armeni, de inși fără căpătâi dar visători și tocmai de aceea aventurieri. O poveste cu fanariotul devenit vornic după repetate atacuri cu baclavale și gogoși, spusă la Iași, amuză. Aceeași temă, înspăimântă când, adiacent, e relatată într-un dialog inserat în *Ciocoi vechi și noi*. Abia o dată cu această carte spațiul sus desemnat își află echivalența estetică.

Timpul domniei lui Caragea (moment excelent ales, dovedind la Filimon un instinct al istoriei surprinzător) e *reconstituit*. Aflând în fanarul strămutat la București obârșia neliniștitoarelor malformații sociale, Filimon se lasă absorbit în mulțimea documentelor de epocă, destul de recente: suta de ani fanariotă deveni curând obiect de studiu. Stupoarea cercetătorului de la mijlocul veacului trecut nu e mai mică decât a celui de astăzi. Astfel se explică aerul cărții, scrise parcă după o îndelungă ridicare din umeri în fața evenimentului absurd. Reacția – ură, revoltă, polemică dezgrădită până la pamflet. Numai *ochiul critic* vede scheme și tipologii. Din resturile sistemului social și sprijinit pe documente, scriitorul *reconstituie*, științific, cu aceeași minuțiozitate intenționată de naturaliști, cu aceeași claritate afectivă a romanticilor, cu aceeași năzuință spre unitate compozițională a clasicilor.

Ascensiunea și fulgerătoarea decadentă a ciocoiului e secondată de istoria declasării fanariotului Tuzluc, de trecerea dintr-o clasă în alta a tânărului Gheorghe, de odioasa activitate a intermediarului Kir Costea – iar alături de ei, într-o agitație de sfârșit de lume, destine paralele, care mai de care *mai străine de ele însele*, luate de *maelstrom*.

Filimon se străduiește să organizeze un material factic covârșitor, să găsească repere, răscruci, similitudini. La Roma sfârșită, libertii concuroau în treburile publice și-n avere cu foștii lor stăpâni. Morțile, deși violente, relatate una după alta, dau ultimilor ani de declin imperial aerul unei monotonii înfrîntoare: fiecare an și eveniment e consemnat conștiincios – dar virtuțile generalizatoare sunt pierdute. Luată în parte, oricare din fapte cutremură, – dar la un loc, toate se prefac într-un du-te-vino dezorientat, înșiși criminalii par victime, iar Nero – numitor comun, tragic în fond.

A se observa la Filimon lipsa de grabă cu care încearcă să se elibereze de accidental, *de a spune totul*/despre fiecare ins. Un capitol se ocupă de Kir Costea și de fiicele sale: după ce ne spune *totul* despre ei, aceștia sunt părăsiți (cel puțin astfel se preface autorul) pentru ca apoi, *singuri*, cu de la sine putere, să intre în acțiune. Cu fiecare personaj se procedează similar. Acțiunea e un *fundal* din ce în ce mai aglomerat, părăsirea unui erou din prim-plan coincide cu încă o intenție de sporire a mișcării de fond.

Banul C. nu are corespondență reală – și, pare-se, Filimon ajunsese la înțelegerea faptului că, practic, în secolul al XVIII-lea familiile boierești de origine română se lepădaseră până și de vechile deprinderi militare care le dădeau altădată calitatea de nobili. Banul C. întruchipează principii de bine și, judecând cu seriozitate, nici un astfel de personaj n-a avut parte de tratament estetic convenabil. C. e o invenție emasculată după legea tezei, alcătuit din vorbe, ca și fiica sa. Inițial fiecare erou e clădit din cuvinte, existența lor adevărată se realizează pe fundal, în tempo de acumulare, aducând, abia spre finele cărții, acțiunea în lumină. Rar mai *adevărată* scenă ca drumul lui Păturică, în patru labe, spre conștiința cinicului și disprețitorului Ipsilanti. Ciocoiul ridicat pe treapta ameteitoare e atins de boala nesiguranței, specifică secolului. Ajuns de mult acolo unde râvnise, el uită mobilul inițial al luptei sale, și, intrat în derută, își însotește fiecare pas cu câte o faptă inoportună, uzurpându-se pe sine însuși. Insul e sublim: s-a afirmat că moartea lui Păturică nu e convingătoare, și nici pe măsura realității. Dacă-l privim însă ca pe un unul pornit, de la un moment dat al curbei sale existențiale, împotriva lui însuși, moartea lui Dinu Păturică nu e mai prejos decât aceea a lui Macbeth.

O prea mare mobilitate îl dă pieirii. Palmele frecate negustorește după vânzare e un gest des, dar din ce în ce mai nejustificat, și Păturică nu-și dă seama că la început o face spre binele personal, apoi din obișnuință și-n cele din urmă, neputincios să se mai oprească, prevestindu-și zile de negru și moarte. Neliniștea ni-l apropie. Același proces se petrece în curba existenței bogasierului (cămătarul aduce aminte de «portretul» lui Gogol), aducătorul de pagubă, flagelul în fața căruia ușile se deschid cu temere, dar se deschid, lăsând să pătrundă *lepra sărăcirii cu zâmbetul pe buze*. Kir Costea îndeplinește un ritual străvechi, adus din orașele pe care le-am putea numi, cu un singur cuvânt, *Bagdad*. Ceremonialul său evocă clatinul de la dreapta la stânga al șerpilor hipnotici. Oricât s-ar fi străduit, Păturică n-ar fi putut ajunge la știința uzurpării într-atât încât să-și egaleze asociatul. Dinamica ciocoiului e exterioară și o doză de naivitate strict pământeană îl împinge să «mănânce starea» stăpânului său în văzul lumii, mizând pe somnolența fanariotului. Mișcările veneticului asiatic sunt dictate de cunoașterea slăbiciunilor omenești și mai ales a ideii după care cei ce se dau de-a rostogolul poartă pe frunte un semn anume, lesne de descoperit; știa, de asemenea, că prăbușirea dă individului starea anestezică a euforiei care trebuie să

fie ajutată în a ajunge la paroxism, nicidecum înfrânată. Dinu rostise și el, probabil: «Ori caftan până-n pământ, ori ștreangul de gât». Urmarea opțiunii – linearitatea personajului, care nu e o carență de ordin scriitoricesc. Dacă s-ar spune: Filimon își rezolvă personajul în virtutea unei singure coordonate care îi exclude complexitatea (și aparentele i-ar da dreptate!), și dacă în sprijinul acestei afirmații ar aduce drept argument absența totală (de pildă) a unui dialog intim după ce ciociul se dezice în fața tuturor de Păturică-senior, – am răspunde că moravurile răspicate, care au născut sus-amintita locuțiune, lămuresc fără drept de apel linearitatea obsesivă a personajului, că absența aceluia dialog (și a multor altora) nu e altceva decât semnul simplității. Între cele două simboluri, Dinu Păturică, *omul neștiutor în a se exercita biologic fără stăpân*, își urmărește frenetic împlinirea până la capăt a destinului. Fără oprire. Ipostaza statică l-ar fi ajutat să-și cunoască limitele umbrei. Nici un moment al cărții nu dezvăluie vreo intenție de așezare a faptelor, de bilanț; stagnarea l-ar fi salvat, o recunoaște însuși Filimon, insinuând că saltul din fapt în fapt e o fatalitate pe care scriitorul e dator s-o respecte până la orbire.

Pentru că Filimon se pune la jugul unei literaturi de reconstituire și pentru că din decentă științifică se întoarce înapoi condus de documente, funcțiile imaginative îi slujesc numai privitor la conflictul romanului. Apelând la scrisul de arhivă, povestindu-l ori redându-l *in situ*, Nicolae Filimon obține efecte, altele decât cele cu care ne-a obișnuit romanul istoric. Sadoveanu se ferește să-și dea pe față efortul de cercetare istorică, mai mult, operează intervenții în orânduiala și sensul evenimentelor. De aceea bănuiala că aria istorică e locul de refugiu al povestitorului și că acesta a preferat arbitrarul și propriile virtualități imaginative în locul travaliului științific. Și pare-se chiar așa e: la Sadoveanu totul se desfășoară cu infinitezimale aproximații în *unul și același timp al unui univers oricare, numai modern nu*. Ale aceluiași timp niciodată petrecut sunt și nuvelele *Hanul Ancuței* și masivele secțiuni ale romanului *Frații Jderi*. Filimon era inițiat în meseria de-a convinge de frumusețea muzicii pe cel ce n-a participat la spectacol. Astăzi, el transmite lectorului certitudinea că, de vreme ce epoca pare atât de adevărat restituită literei, tot atât de reale pot fi și personajele centrale – imaginare în fond – și că textul transcris după document e un fals util scriitorului. Personajele de conjunctură: Ipsilanti, Caragea, Ralu, beizadeaua C. Caragea, Tache Rallet, Barbu Catargiu etc., curtezanele vestite la vremea lor: Arhira, Rozolina și Calmuca, – sunt luate din realitate. Corifeii acțiunii, fictivi, se contaminează, prin alăturare, de autenticitate. «Catastihle de dosolipsie» ale casei Tuzluc, inventate, dar atât de minuțios alcătuite încât par documente de arhivă, nu îndeplinesc numai rolul de-a da o imagine exactă asupra obiceiurilor și preferințelor fanariote: printr-un proces de transfer subtil, documentul istoric (de pildă «pitacul» dat de Caragea la plecarea sa din țară) se transformă în invenție literară. Apoi, scriitorul «transcrie» – cu aceeași gravitate și în același stil – o misivă a hătmâniei către

postelnic. Filimon izbutește din această alternare să obțină din partea lectorului un credit nelimitat: Tolba evreică a existat (*o neguțătoreasă de haine vechi din timpul lui Caragea*, sună explicația lui Filimon la subsol) – de ce atunci n-ar fi trăit în carne și oase însuși Kir Costea Chiorul? Un personaj înregistrat de documente, beizadeaua Costache, vizitează casa postelnicului Tuzluc, iar conducătorul Eteriei comunică despre avantajele pieirii lui Tudor Vladimirescu, cu Dinu Păturică; nu cumva și fanariotul și ciocoii au respirat și plătit impozite sub domnia certă a lui Caragea? Banul benign apare în roman numai cu inițiala C. Se va raționa: dintr-un respect prea mare față de persoana banului, Filimon nu i-a dezvăluit numele în întregime – și, astfel, cu toată lipsa de identitate artistică, personajul dobândește profil plauzibil în ordine istorică. Serdarul Gheorghe e primit cu brațele deschise la curtea «*lui Mihai Vodă Suțul, care din puținele cuvinte ce schimbă cu dânsul, descoperind rarele lui calități și profunda cunoștință ce avea despre limba elinească, îi oferi postul de secretar particular al său*». Mai târziu, tot Gheorghe «căzu într-o adâncă melancolie care negreșit l-ar fi târât în mormânt, dacă *schimbarea epocii* (s.n.) nu aducea cu sine o mare schimbare în pozițiunea sa». Astfel, multe personaje, *scutite de faptă*, intră firesc în acțiune, credibil.

III

Tonul de comunicare științifică (destul de târziu adoptat cu drepturi depline în literatură), artificul livresc («mai frumoasă ca Elena lui Menelau și mai desfrântă decât Frine și Cleopatra»), modul discursiv patetic – fapte destul de îndepărtate de emoția estetică – sunt în *Ciocoii vechi și noi* unelte de deșteptare a atenției. Filimon salvează totul prin cuvânt. Fraza melodică, elastică, urmată de propoziția abruptă, faldul, sfericul și plușul schimbate cu tăișul, muchia și suprafața aspră la atingere, cuvântul neaș adunat cu neologismul (frecvent și încă valabil) sau cu împrumutul bizantin, turcesc și muscal.

Scriitorul este dispus să polemizeze – și polemica lui ni se înfățișează necruțătoare; lupta dintre noțiunile antinomice se desfășoară și se rezolvă ca în basme, pe o schemă vizibilă, niciodată abandonată, dusă până la capăt cu o frenetică gravitate și cu o fericire copilărească de a scrie. *Spațiul și veacul fanariot sunt contestate, însă acuitatea polemicii, contrar așteptărilor scriitorului* (care, probabil, credea în eficiența magică a vorbelor), *le aduce din istorie în literatură; le reabilitează*.

Dar cel ce n-avu știință de *stilul balcan* care i-a determinat existența, cel care nu și-a însușit nici un fel de poziție față de mediu, cel care nici n-a negat nici n-a afirmat un anume mod de a respira veacul, dar care ni se înfățișează astăzi drept *singurul încorporat vremurilor sale* – a fost Anton Pann. Oricând putem spune: în biografia lui Ienăchiță Văcărescu se întrevăd liniile de profil ale boierului-valah (arhetip) de la sfârșitul veacului al XVIII-lea – fanariot. Opera poetică însă îi este exte-

rioară, și dacă am confunda omul cu scrisul ar reieși un Văcărescu leucemic, suferind de ticuri narcisiste, ipohondru, cu șaluri romantice în jurul gâtului, fragil etc. Altfel spus, suntem nevoiți să-i acceptăm (istoric-literar!) litera, numai datorită semnificațiilor pe care le desprindem dintr-un *anume* tip de personalitate, precis înregistrat și cu acte de identitate intrate în dosarele arhivei. Și mai departe, în legătură cu Filimon: atenția noastră se oprește exclusiv asupra operei, iar aceasta depășește interesul pe care l-am manifesta, eventual, pentru viața scriitorului (privită, firește, ca emanație a unui mod existențial determinat istoric).

Opera lui Anton Pann creează ea însăși imaginea autorului. Dacă s-a născut dincolo de Dunăre sau nu, dacă l-a preocupat sau nu muzica, dacă a fost față bisericească, tipograf, folclorist etc., dacă s-a căsătorit sau nu, dacă a iubit sau nu interzis – toate acestea ne pot deveni de la un moment dat încolo indiferente. Cunoscându-i doar opera și știind că ea a fost elaborată de *cineva* în plină fierbere fanariotă, suntem în măsură să reconstituim (după o metodă apropiată de cea inaugurată de Cuvier) o biografie – îndepărtată, poate, de însușirea reală a datelor (cunoscute prea bine!), în orice caz nu contrară. *S-a născut, deci, într-o mahala bucureșteană, nu se știe cu exactitate din ce părinți, cei care l-au atins nu s-au întrebat niciodată. A crescut într-o casă imensă, dispusă în careu, cu un singur cat iar acesta – prelungit de pridvor într-o curte interioară pavată cu pietre de râu. Clădirea, ridicată din plăci oltenești, trebuia să fie han, dar stăpânul ei molluzise; cel nou, care o luase pe un preț de nimic de la sultanmezat, găsi că e mai bine s-o închirieze – și procedă astfel. Încât hardughia se umplu de tot ce mai încăpuse pe ulițele negustorilor, mămularilor, șelarilor, tăbăcarilor ș.a.m.d. Aici crescuseră Anton Pann și lipsa i s-a simțit numai când el începu să rătăcească printre sunete de tingiri de aramă și felegene, printre strigătele negustorilor ambulanți. S-a învățat pe lângă fustele țigăncilor, roțile la mersul lor zăltat – nici dans, nici fugă ci și una și alta, după cum sub multele straie se afla ori nu, cu gâtul sucit, vreo pasăre de furat. Sta mut, cu picioarele sub el și zile întregi asculta ori rostea cuvinte viclene. Când se ridica, arunca zarurile. Presimțea că trebuie să persevereze, să nu se lase înșelat de o pierdere repetată și când zarurile își apropiau fețele de câștig, miza pe sume mari ca să-și acopere paguba cu vârf și îndesat. Stia carte slavonească, grecească și, pe deasupra, turcească, era inițiat în tainele muzicii. Nu i se cunoaște mentorul. Capta privirile tuturor: înalt, cu obrazul smead, cu gesturi alternând vioiciunea și lenevia, prompt și gata oricând să-și amâne călătoriile, mincinos din lenevie sau de dragul minciunii, fantat, strict la vorbă, bănuitor. Un preot fugit de acasă, beat de trei*

zile, l-a găsit într-un han modulând cântece de lume și, fascinat, l-a chemat la el. Încurajat de tovarășia tânărului, a poruncit preotesei să le pună masa. Apoi s-au dus la biserică și cu ușile închise au tras o slujbă de probă care, spre uimirea păstorului de suflete, a mers de minune. Și așa mai departe – cerând, cu sinceritate, iertare istoricului literar. Anton Pann e însuși spiritul balcan întrupat, sinteza absolută, numitorul comun fără conștiința numitorului comun. El trebuia să fie – numele și biografia sa reală sunt întâmplătoare.

Anton Pann nu *pătrunde*, ci e asimilat în cultura românească. O dată cu el ne vin proverbele de la care reținem nu destinația lor (etică, în intenția culegătorului) ci *modul* în care ne sunt comunicate. E admis un dialog în care interlocutorii, vrând să ascundă obiectivul controversat, recurg la locuțiuni. *Tonul* discuției se deplasează, conspirativ, devine de o ininteligibilă generalitate. Alăturate prin conjuncții (arbitrare), proverbele pe temă dată ale lui Anton Pann evocă *taclaua* cu «n» participanți și cu un singur oaspete inoportun, ascultând contrariat jocul celorlalți, cu sentimentul că nu i se acceptă prezența; ceilalți duc gluma până la istovirea răbdării oaspetelui. Jocul e *aluziv* cu fiecare variantă a proverbului, iar în ansamblu – *absurd*. falsa opoziție («dar însă») și falsa comuniune de vederi – răstălmăcesc și fac dova da ambiguității. Dincolo de avalanșa proverbelor (grafomanie avansată?) se străvede zâmbetul unui om stăpân pe mijloacele științei de-a spune un lucru într-un număr infinit de chipuri. Citim de la un capăt la altul o *serie* de proverbe și nu oțitem nici un rând, atrași în cursa locvace a iluzionistului: adevărurile – prea multe și acceptate de mult ca axiome – strecoară bănuiala că ele au un cu totul alt scop, care ne scapă, deși totul pare la îndemâna oricui. Pann transferă sintagme utile în etica empirică în inefabil, grație întrebării subtexte: «*La ce bun aceste lucruri știute de când lumea, doar nu se simțea necesitatea unui dicționar de proverbe*». Într-adevăr, nimeni nu avea nevoie de un asemenea tom. Și nu aici stă cheia enigmaticeii preocupări antonpannești, ci în dorința nestăpânită (subconștientă) de joc dezinteresat și tacla. Adăugând că o dată cu Pann universalitatea proverbului se pierde prin adecvarea lui la stilul de viață local; că modul anonim i s-a impus cantorului până la recunoașterea, numai, a menirii de colportor; că o dată cu Pann, Nastratin Hogeia poate fi luat drept exponent al noii spiritualități rezultate din forța de absorbție (activă) a spațiului balcanic; că de la Anton Pann, *absurdul devine o categorie perenă*, procedeele «culegătorului» anticipând proza criptică a lui Urmuz... Și un amănunt: *Pann e o psihologie amplificatoare*. Sensibilitatea sa preia și dă mai departe realități la nivelul zvonului. Când se aude: «Foc!» – în mediul rural șoapta sună apocaliptic, oamenii, atinși grav în instinctul de conservare, se pregătesc în tăcere și cu seriozitate. În cetatea lui Pann se gesticulează, se accentuează, se pune la îndoială, și după principiul avalanșei, zvonul atinge punctul maxim la bază, în maha-

la, unde, nemărturisită, o dulce euforie își face loc, *regrupând*, stingând disensiuni, în așteptare. La București s-a produs un incediu: Anton Pann se angajează cu nețărnută voluptate caligrafică întru descrierea ravagiului, repercutând evenimentul la dimensiuni curioase.

Stilul balcanic evocă întinderea stearpă. Aici nu se seamănă iar pâinea e adusă, plătită, în care cu coviltir. Așezările omenesti, la centru, înalte și mereu altele, scad treptat spre margini până la bordeiul subterestru, cu două ieșiri. Mădanul e for. Călăul e o apariție care nu mai miră și misia sa, cu numeroși pretendenți, e disputată fără rușine. Dacă orașul e așezat la mare sau la fluviu, comerțul are desfășurare clandestină. Femeile beau alcool, fumează, stărnesc pasiuni, se trec repede, halucinează carnal – prioritatea nou-veniților înveninează pe cei sedentari care duc mâna instinctiv la arma predilectă, cuțitul. Craiălăcul în floare sporește de la o zi la alta numărul codoașelor. Populația e restrânsă dar agitată, numai după o vreme străinul observă că s-a înșelat, că numai zgomotul insuportabil i-a uluit simțurile și l-a împins să se creadă coborât într-o mare mulțime de oameni. Sus, minoritar, poate studia patologia dorinței de emancipare, jos – necesitatea unei elementare emancipări...

Eminescu, ins riguros în ființa sa lăuntrică, respinge forfota bucureșteană. Cele două seisme sociale lăsaseră în urma lor un *homo politicus* de cea mai odioasă speță – demagogul. Eminescu îl observă cu ură – și fiul ciocoiului lui Filimon, venit acum de la Paris și Viena (dar rămas cu aceleași ticuri sălbătice de feudal), e obiect de furibundă invectivă. În componenții partidelor politice, Eminescu simte alcătuiindu-se latura cea mai obscură a lumii balcane – și i se pare firesc să ia în dreapta biciul profetului. Poate nicăieri lupta politică în numele celor trei înalte cuvinte n-a fost mai deșăntat-artificială și nicăieri cu mai tragice rezultate, deși, în afară, se observa cu obrăznicie de erou caragelian: «Que voulez-vous, nous sommes ici aux portes de l'Orient, où tout est pris à la légère...».

I. L. Caragiale optează pentru teatru nu numai din imperativul tradiției de familie. *În jurul lui intrigile devin din ce în ce mai greu de povestit*. Se respiră sub zodii precare, se vorbește mult, sintagmele înlocuiesc cuvintele, se formulează automat, faptele și gesturile sunt de împrumut și, repetate, își pierd conținutul. (Evadând din teatru și dorind să desprindă veșnic-valabile pasiuni, Caragiale ancorează la sat.) Lubitor de realitate, vag pragmatic și teoretizând punctele de vedere ale celui ce cunoaște fluctuațiile valorilor materiale, Caragiale descoperă, în aparenta lipsă de legitate a psihologiei sociale contemporane, repere care și-au păstrat valabilitatea pe o întinsă perioadă de ani. *În primul rând a observat diluarea culorilor balcanice și conturile, acum subțiate, ale tipurilor*. «Ișlicul cu patru colțuri al marelui terzi bașa», «căciula de cazacliu a cojocarului», «căciula cu roată a bogasierului și calpacul de blană al ibrișimgiului» – au fost lepădate, în adevăr, – dar sub noua înfățișare a Mahalagiului (rămas mahalagiu sau scăpat cu o șchioapă

mai sus de pe treapta condiției lui) s-au menținut însușiri de când cu Pazvantoglu. Cel dintâi îl imită pe cel de-al doilea iar grija de căpetenie a acestuia este de a-și disimula sorginea și de a mima la rândul său un trai de adunătură: nici burghez, nici feudal, nici turco-bizantin, nici occidental. Pe Caragiale îl atrage cu osebire *cetățeanul*, forma adică, de manifestare, civilizată în intenție, a unui fond lăuntric instabil: nepotrivirea n-are nimic comic în ea, răsul scriitorului e crispat. Pe scenă sau în paginile schiței se petrec evenimente inadmisibile – Caragiale e mizantrop pentru că altminteri, oricât s-ar strădui, nu poate fi. *Sufletul scurt al prozei sale e dictat de lipsa de durabilitate a conflictelor reale*. oamenii trăiesc fragmentar, într-un prezent suspendat, care nu vine de nicăieri și care nu se îndreaptă niciunde. De aceea hedonismul lor și fericirea inexplicabilă care li se citește pe fețe. Unul din procedeele, astăzi frecvent folosite, de obținere a absurdului, și anume izolarea unui fapt din ansamblul care l-a determinat, la Caragiale este un loc comun. Extrapolat, faptul își e suficient sieși, scriitorul îl amplifică însă și din această amplificare reies pe de o parte gravitatea (falsă) a faptului, pe de altă parte o nouă cauzalitate (falsă), în afara angrenajului din care a fost smuls. Evenimentul își începe evoluția (falsă), personajele intră și ies în funcție de noile determinări (inexistente). Procedul, ceva mai mult decât instrument scriitoricesc, poate fi considerat metaforă a divorțului între mijloc și scop, între parte și întreg. Mijlocul și partea sunt stagnate, dar importanța care li se acordă nu li se cuvine și, în imperiul evidențelor, logica sucombă în chiar aparențele ei, impracticabilă. Absurd sună frazele cronicarului dispus să urască și pe Tudor Vladimirescu și pe fanarioți, primejdios-absurdă e scena ciocoilor dansând, după «Marșul lui Napoleon», manimasca, valț-mazurca – laolaltă cu pristoianca, chindia și «ca la ușa cortului». Personajele carageliene nu depășesc crâncena confuzie a părinților lor de la începutul veacului. *Numai că urmașilor li se ridică dreptul la pitoresc*.

Mateiu Caragiale tânjește în preajma ruinelor curților domnești; nobil după canoanele spiritului, investitura de clan îi lipsea – și nu numai lui. Pe când în ce-l privește, discrepanța îl înverșuna, privirea în afară îi era umilită. Ideea după care o crimă (de pildă), petrecută în rândurile castei aristocrate, adusă în literatură poate fi semn al unor pasiuni superioare și, în final, pur excitant estetic (crima la Shakespeare), în vreme ce aceeași realitate consumată în treapta elementar-socială e vidă de orice posibilă semnificație emoțională și, respingătoare, face de prisos orice efort artistic – la Mateiu Caragiale e obsesie. Pe cel care-și ascunde originea obscură, el îl crede pe cuvânt. Pirgu îl oripilează: ascensiunea abjectului măscărici e rulată în fața ochilor săi. Pașadia și Pantazi apar pietrificați, concluzii fixe ale unor tulburi istorii de familie, și chiar dacă ei înșiși își dau pe față matca inițială din care descind, Mateiu le păstrează imaginea care i se oferă imediat, învâluind restul în superlativale unei dubioase și amare apologii. Tineri în vremurile de glorie ale Penei, cei doi Crai sunt

contemporani și cu personajele bătrânului Caragiale. Să dăm acestuia crezare ori fiului său?

Cum spuneam mai sus, cromatica balcană degradase. Schimbarea la față se săvârșise cameleonice – intern însă au loc aproape zadarnice încercări de conciliere între deprinderile vechi și cele nouă: Mitică Popescu se naște acum și, mai târziu, Camil Petrescu îl nemurește, simbolic, cu alte implicații formale. Mateiu nu-l cunoaște, dar, inconștient, îl anexează psihologiei lui Pirgu.

S-ar fi convenit ca, între tatăl și fiul Caragiale, să se stabilească puncte comune de incidență. Încăpuți însă pe mâna lui Ion Luca, Pantazi și Pașadia n-ar fi fost decât obiect de satiră și le-ar fi fost de ajuns o pagină de schiță. De ce Mateiu le așază deasupra capetelor aureolă (chiar și moartea «fără de glorie» a lui Pașadia insinuează drama), de ce îi pune în cel mai favorabil clar-obscur, de ce, năvăliți la fapte întunecate, primesc investitura de Cavaleri ai roșului, negrului, verdelui, aurului? Ca și Flaubert în *Salammbô*, preocuparea pentru etic este inexistentă, *totul se mizează pe o singură carte, a esteticului*. Opozițiile moralei – la Filimon permanente – la Mateiu sunt înlăturate. El intră în legătură cu atmosfera sugerată după lectura *Ciocoilor*, când destinația polemică a romanului e uitată. Această atmosferă își naște, în cartea mateiană, singură personajele – scriitorul e în afară de orice «responsabilitate». El nu a făcut altceva decât să invoce, ca un nemulțumit, timpul trecut, și acesta i s-a înfățișat cu spirite reîncarnate în staturi contemporane, dar pentru că vin de *acolo*, sunt absolvite în spațiul de dincolo de bine și rău – cert apanaj al ramurii cu sânge albastru. Numai Pirgu aparține istoriei reale. Ceilalți fac gesturi somnambule, angrenați în o dialectică onirică. Dacă Mateiu Caragiale și-a scris greu cartea, e semn că o conștiință a stat la pândă să vadă cum atmosfera (în care se abandonează) se autodenunță în umbrele ei, rezistente până la trezirea celui ce le urmărește cu pupilele dilatate. Visul început cu «se făcea că la o curte veche, în paraclisul patimilor rele» și încheiat cu «ne topeam în purpura asfințitului» – cu un Pirgu fluturând năframa neagră și «țopăind de-a-ndăratele» în fața crailor – nu e numai prevestirea, cu alte cuvinte, a amurgului celor trei. Dacă admitem cele mai sus zise trebuie să concedem că halucinația e imaginea zonei balcane, desenată cu ultimele mijloace posibile. Pornind romanul cu acest vis, observăm că din aceeași familie somnambulă «slujind vecernia de apoi» sunt Pena Corcodușa, Rașelica Nachmanson, Poponel, Mima, Tita, Wanda, Masinca, Ilinca, Elvira «matroana», Maiorică și câți alții – articulațiile unui organism nou, nu pe măsura realității, înviat însă după toate legile laxe ale somnului cu coșmare. O dată cu *Craii de curtea veche* spațiul de la porțile Orientului devine definitiv *preocupare estetică*, teroarea corespondențelor e abrogată.

IV

Leșit de sub tutela realului, Ion Luca Caragiale scria *Abu Hasan* și *Kir Ianulea*, ambele basme pure, unde dramaturgul se dedă la voluptăți sintactice, eliberându-se exotic. La el fantasticul e o categorie autonomă. Matei experimentează locul de întrepătrundere a luminii și întunericului: aici «scara valorilor e răsturnată», odată rostit, cuvântul se tâlmăcește în obiectul sau faptul desemnat, nu e nevoie de nici un efort, de ajuns e să rostești, nimeni nu ridică din umeri, totul e posibil, totul e îngăduit, libertate absolută: «Prin lingușiri și daruri cumpăram țiitoarele regești și ibovnicii împărătești, dregătorilor le eram sftetnici și călăuze, lucrăm după împrejurări la înălțarea sau răsturnarea lor, îndeplineam însărcinări de tot soiul» etc. ... – se avântă Mateiu, și noi credem totul, fără rezerve. Și ceea ce ni se pare important: faptul că în târâmul ilimitatei libertăți e suficientă *rostirea* pentru ca simultan materia să se întrupeze («la început a fost cuvântul...») s-a repercutat abisal la Matei: *fiecare cuvânt e așezat cu temere*.

Urmuz e bântuit de demonul scrisului – cultura însă îi provoacă inhibiții și îi amuțește mâna. Totul a fost spus... și dacă, amintindu-l, aducem vorba de *drama comunicării*, nu greșim. Când izbutește să rostească, Urmuz nu-și duce fraza până la capăt: oroarea de epic îl handicapează și dacă continuă o face reluând de la jumătate o cu totul altă frază, cine știe când murmurată – legătura cu cealaltă jumătate se stabilește doar cu ticurile sintaxei, ca și la Anton Pann în proverbe. *Urmuz transmite o intenție de comunicare ratată*. (Sau: când își înfrânează avântul își dă seama, lucid, că a avansat un loc comun în loc să se exprime. Scrierile lui Urmuz sunt parcă ale unui personaj caragelian ajuns la de-sine-contemplare, cu simțul ridicolului educat și conștient de opresiunea truismelor.)

«Pâlnia și Stamate», «Ismail și Turnavitu» etc., criptice în conținut, dar de o exactitate a expunerii amintind de Poe, *dau cu precizie nu sensul comunicării (intenția, am spus, există) ci senzația desfășurării unui conflict*. Din acest punct de vedere Urmuz e înrudit cu Pann. Ca și în cazul acestuia din urmă ne întrebăm dacă nu cumva el e abscons cu deliberare, din dorința de a-și alarma auditoriul, *de-a provoca neliniști fără ca acestora să le trădeze cauza, existentă dar cu neputință de aflat*.

Pentru că fenomenul balcanic a încetat? Sau pentru că trăsăturile acestuia au fost asimilate în psihologia colectivă, până la a deveni de nerecunoscut? De la Filimon la Ion Barbu se poate urmări descreșterea interesului pentru echitatea raportului realitate-proiecție artistică. Treptat, cel dintâi termen e abolit, cel de-al doilea începe să se detașeze, își caută limite proprii și independente.

Isarlâk, numele nou și adevărat, *de răsfrângere*, al spațiului balcanic (cetate, acum, autarhică), *e însăși virtualitatea transformată în realitate estetică autonomă*.

Macedonski pătrunsese în zonă prin *tentația exoticului*. caz singular atunci, evaziunea îi separă, brusc, luminat, rictusul tragic. *Distanțarea* e un fapt cu neputință de împlinit, deși personajul-poet are halucinații tactile și *crede* ceața morgană care i se arată. Pentru acest alt Cavaler al Tristei Figuri, Orientul s-ar fi convenit să fie răscumpărarea imediatelor vicisitudini: Macedonski îl socoate îndepărtat și sieși își repetă că l-a și cuprins – cu toate că el nu atinsese altceva decât volume la îndemâna mâinilor sale, ca și Quijote burdufurile cu vin din beciurile hanului. Mirajul lui Macedonski e chiar realitatea – iar aceasta, una din care s-au mai păstrat urme de culori și raporturi. Atmosfera orientalelor sale stă sub semnul unui pur Nastratin (apropiat invenției barbiene) ca și sub cel al crepuscularelor siluete din *Craii*. *Estetizând*, poetul anticipează la Mateiu Caragiale aspirația de castă – delirul de grandoare caracteristic locurilor care și-au pierdut dreptul la suprapuneri aristocrate. Și, pe deasupra, prin Macedonski *gratuitatea – calitate și consecință a existenței sub provizorat* – intră în poezie ca atitudine lirică, necunoscută până la el. Curios, același rost provizoriu al lucrurilor explică la noi și tipul de individualitate subsumată așa-zisului *miticism* și spiritul non-adeziv (cu agresivitate non-adeziv) al Poetului care, din instinct de conservare, ocupă loc în turnul de fildeș.

În sonetele sale, Mateiu Caragiale exersase portretul: poetul l-a vrut *stampă* și încă una în care Domnitorul, Domnița, Boierul, Înteleptul, Dregătorul să fie arhetipurile *noțiunii de trecut istoric* (Sadoveanu o face cu dezinvoltură!); când ele nu erau decât *stampă fanariote*, iar lucrul poetului, *aplicat la epocă*, e trădat de sonetul Trântorului în care «s-a deșteptat boierul»; din același aliaj cu sus-amintiții, cu acel cronicar care «an după an înșiră, domnie cu domnie». Portretele din *Pajere* sunt trase cu linie bizantină, cu zgârcenie trase, și cât să încapă în lățimea unei firide, pentru ca fețele și membrele să ia prelungiri de înălțare la cer.

Arghezi – care, inițial, își însușise lecția lui Macedonski – se trage la sursă ortodox-bizantină, dar asceza – vădită în alungite falange și în pomeți verticalizați – nu convine sensibilității sale, ci mai degrabă hedonismul bărbătesc al vieții de mănăstire balcanică. Astfel poetul deprinde numai finețea contururilor iconografice, dar acestea limitează încheieturi sănătoase, obraji sanguini și degete învățate la hrană de dulce. «Tiara lui Grigore», deloc potrivită lepădării de sine și smereniei la sac și cenușă, e semnul trufiei terestre. Involuntar, Arghezi e inconoclast – și lirismul său, scăpat misticii pure, se lasă convertit cu timpul la derulări epice. Inconoclastul e din firea lucrurilor epic – și-n ce-l privește pe Arghezi, fabula, pe care începe s-o cultive cu euforică perseverență (încât uneori nici nu observă alunecarea în simplă versificare), îi pune la dispoziție puntea spre Anton Pann. Dar mai are, la Arghezi, fabula destinație epică? Nu – și aceasta se vede în *Horele* sale, scrise după tipicul exterior al didacticii, dar tocmai de aceea cu atât mai absurde. Abia cu Arghezi, taclaua, bârfa, anecdota etc. sunt rupte de scopul lor practic și transformate în jocuri. Metafizica argheziană, în

sensul pe care-l discutăm, e creată după înțelepciunea celui (parcă interogativ!) «precum în cer așa și pre pământ».

În *Balcaneus*, personaj astfel numit de Gheorghe Magheru, se ratează sinteza, posibilă de altfel, între Păcală și Nastratin. Detașarea acestui poet de propria operă îi lămurește receptivitatea numai la arhitectura peisajului de târg oriental, la fenomenologia albă a zonei. Sortii săi sunt puțini – și totuși e interesant cum, abordând tema balcanică deschis, el ajunge la concluzii stilistice similare cu acelea pe care le întâlnim la Macedonski, Mateiu Caragiale sau Ion Barbu. O dată cu Isarlâk, se pierde orice cale de restabilire a raportului amintit. *Supraterestru, Isarlâk e un spațiu al sunetelor: lungimea, lățimea, adâncimea sunt măsurate cu sunetul – culoarea e sunet, atribuitul – la fel. Dimensiunile se aud: nevăzut, un obiect lovit poate fi recompus în imaginație după durata sau intensitatea vibrațiilor pe care le propagă. Isarlâk e locuit de zgomote și numai auzul îl percepe, sugerând calități celorlalte simțuri. Ochiul bănuie culori, mâna bănuie conture și suprafețe sub tutela absolută a timpanului.* «Pentru mai buna cinstire a lumii lui Anton Pann»...: Barbu nu vine direct de aici, ci trece prin poarta Argezi – când Argezi se oprește la hazul de necaz al anecdoticii lumești. Ion Barbu nu s-a putut sustrage epicului – mărturie: *Nastratin Hoge*a de-sine-devoratorul. Și ca să se adeverească ce greu a tras în balanță fenomenul balcanic, afirmăm aici că *Isarlâk* răspunde componentei dionisiace a personalității lui Barbu; *Joc secund* sau *Uvedenrode* sunt emanații ale duhului apollinic, revărsat asupra poetului prin opțiune și educație. *Isarlâk e realitatea lui Barbu, care singură se clădește, după principii enunțate în ciclul-program.*

Panait Istrati a fost întâmpinat cu formula comodă «un Gorki al Balcanilor». Optica francezilor era tulburată și nevoia de nou și de strigăt i-a înșelat. S-a conchis că luxuriantele cărți semnate de Istrati sunt corespunderile unui mediu numaidecât real, ușor de găsit la gurile Dunării; când, de fapt, ele erau aspațiate și de o desăvârșită atemporalitate. Trecutul și prezentul la Panait Istrati sunt *posibilități* (în afara măsurii) și căi ale salvării în mit. Cum la Ion Barbu descoperim pe Corcodușa, la Istrati ne apropiem de Kira Kiralina: moartea, lupta, fericirea sunt deopotrivă voluptăți de natură estetică. Spusele francezului altruist dovedesc necunoașterea faptului că Istrati făcea parte dintr-o familie de spirite (de ce Gorki și nu Sadoveanu, cum și e de fapt!) mult mai apropiată. Vagabondul gorkian e al palpabilului strict, rătăcitorul lui Istrati străbate imperiul unui sfâșietor și dulce «dor de moarte»: opuse lumi, opuse semnificații.

Lăuntric, George Călinescu păstra înțelegeri abstracte pentru lumea lui Anton Pann, Filimon, Mateiu Caragiale sau Barbu. Bărbatul claustrat întru rigorile lucrului științific observa, cu ce-i mai rămăsese disponibil, acut: fără să știe, și cu nostalgia, bine acoperită, a faptei. Și *redescoperă* casa Arnotenilor, dar, într-o lumină rece,

egală și neînduplecată cu clar-obscurul, redescoperea altfel casta *Crailor de Curtea Veche*, fără compasiunea (nici măcar una estetică) a lui Mateiu Caragiale. *Pascalopo* ar fi trebuit să fie un *Pantazi*, dar ochiul lui Călinescu vede cu luciditatea lui Ion Luca Caragiale și nu-l scutește de ridicol. Enigma Otiliei e enigma Wandeii, deconspirată însă prin trecerea de la poematice la romanesc (saltul leagă destinul Otiliei de cel al Duducăii). Stănică, Olimpia, Titi, Simion și alții la Mateiu ar fi fost membri Arnoteni, cum și sunt; la Ion Luca – personaje de schiță și teatru. La Mateiu, roșul, verdele, negrul etc. le-ar fi decupat, fantomatic, pe fundal și le-ar fi justificat în afara moralei; la Ion Luca li s-ar fi dat pe față gesturi stereotipe, fixații agramate etc. Cu procedeele romanului (balzacian prin fatalitate, ca și *Ciocoi vechi și noi*), Călinescu atacă *universul balcanic degradat*.

O veche formă de protest social, *haiducia* – obiect de legendă în folclor, loc romantic pentru Filimon, pentru Sadoveanu preocupare permanentă, pentru Istrati chiar semnele de manifestare ale propriei sale răzvrătiri (obsesia unui paradis pierdut și, totodată, împotrivirea la idea că acest paradis s-ar fi putut să nu fi fost niciodată!) – se transformă cu vremea în act, deseori în implicații patologice. Haiducul degenerază și-l găsim dormitând mizer sub poduri, dincolo de barierele orașului sau hălăduind în chip de fante de obor, caramagiu – erou de cântec lăutăresc. Altădată justițiar, neaparținând nici unei clase (dar nu deklasat), vagabondează acum *neangajat*, pendulând între temnița de drept comun (aici îl întâlnește pe Arghezi și gustul pentru abisuri existențiale i se dă iarăși pe față) și maidanul de pe cheiurile Dâmboviței. *Ardeleanul Rebreanu îi transcrie prezentul dar de departe, cu oroarea specifică, necunoscându-i evoluția*. Eugen Barbu îl descoperă în groapa lui Ouatu, ceva mai spațioasă pe laturi, mai *stearpă* decât Groapa Floreasca, lacustră gregară, sumbră, colcăitoare, fără preot – (în Chibrit slujea popa Șerpoianu!). Eugen Barbu le bănuie hoților obârșia nobilă și actele lor au un început de acoperire: *cartierul* se strămută într-o atmosferă de târg în Bărăgan – unde se vorbește limba metaforică a celor puși sub interdicție. Declasate în fond, personajele acționează la Eugen Barbu *ca și cum, haiducește*, ar avea conștiința menirii lor – și asta le dă aureolă. Șatra rătăcind jur împrejurul Bucureștiului, breasla lăutarilor sedentari, cântecul de pahar cu inflexii orientale, dansurile de unu ale ghicitoarelor cu zece fuste, astacerii care «fac din unu doi» – vitalizează mahalaua, și Miron Radu Paraschivescu o trece în poezie racordând-o la Lorca și salvând-o din trivial. *Groapa* îi cântă crepusculul. Mai târziu, din datele atmosferei (și atmosfera e chiar a ulițelor primejdioase de unde Pirgu își recrutează monstruoasele amoruri) Eugen Barbu reconstruie ansambluri fanariote cu haiduci și principii de o înaltă irealitate.

Publicat în fragmente, *Principele* dă la lumină năzuințe sintetice. Datele istorice sunt întrebuițate ca la Filimon, dar răstălmăcite după legi sadoveniene; prin ieșirea de sub rigorile eticii și prin exacerbarea responsabilității esteticului se revine la Mateiu Caragiale; *statica personajelor* precum și *aria de generalitate pe care o cuprind, minuția descripției și prioritatea mediului asupra biografiilor, destinele însumate cadrului* (tragice sau nu în funcție de fundalul care se află în mișcare dependentă) – toate sunt indicii de reactualizare a procedeelelor din *Ciocoiu vechi*. Principele (acesta nu are nume) cumulează linii de profil caracteristice ultimului domn pământean – Brâncoveanu, luminat, atent la culori și reliefuri, arhitect subtil, duplicitar din punct de vedere politic. Configurației sale intime îi sunt împrumutate trăsăturile tipului de domn fanariot (în viziunea romantică): feroce, egoist, disprețuitor de neam, pasionat în amoruri întoarse, respirând, înăbușit, într-un fast de adunătură. Fără a fi istoric, romanul dă reperele unui *timp* anume, petrecut. Principele pierde decapitat și orașul ascultă în tăcere cum câinii îl devoră, tot astfel cum au devorat și pe efemerul Han-gerliu. În paginile cărții se declanșează, ca în vremurile lui Caragea, ciuma pedepsitoare eliberând instincte, dezvelind latențe malefice.

A. E. Baconsky se sustrage oricărei tentații de reconstituire temporală. Universul povestirilor din *Echinocțiul nebunilor* e creat din sugestii melodice (succesiunile sintactice au muzicalitatea textelor de rit bizantin). *Stilul balcanic e purificat de fapte specifice*. Trăsătura de apropiere între ceea ce oferă Baconsky și modul pomenit sunt numai *stările* fundamental-caracteristice pentru termenul real: *Starea de provizorat* (care îndepărtează actul de propria sa semnificație și violează curgerea firească a vremii prin arbitrariul consecuției evenimentelor) cu implicațiile sale: *Amânarea*, cu bună-știință a pierderii iremediabile; *Așteptarea*, cu aceeași bună-știință a faptului că obiectul invocat va întârzia pururi, deși evidențele ar da dovada unei autentice așteptări; *Primejdia*, venind din lăuntru dar care, permanent plutind, pare că vine din afară, fără o cauză cunoscută și așa mai departe – toate boltite asupra unui conglomerat văzut din depărtare și enigmatic fiindcă gesturilor nu li se știe noima. Senzualitatea neînfrânată – însăși fraza evocă dans: stăpânul absolut al *cetății* lui Baconsky e femeia ursuză care ține cheile unui bordel: aici numai cei coborâți din vase străine nu-și pierd norocul. În țara cu vitralii de bălci orientale a lui Panait Istrati idealurile umanitariste, iluzia intrau firesc în decor. Acum țărnul mării e locul unde se așteaptă sfârșitul; cel care povestește o face fără iluzii și, paradoxal, coșmarele sale vin chiar din absența totală a propensiunii spre viitor și a ipostazei optative; asupra țărmului și a locuitorilor săi va năvăli apa și parcă acesta

e singurul eveniment așteptat în nemărturisire. *Cel Mai Mare* înlocuit cu doamna unui lăcaș de perdiție; *cel care vrea să fugă* și rătăcește e întors înapoi de logica stringentă (citește teroarea) câilor și, odată întors, uită până și rostul de la început al fugii *acceptând, cel care întinde mâna* crește în dimensiuni și domină pe neașteptate. Cine ar mai recunoaște în *Echinocțiul nebunilor* realitatea aceea despre care vorbeam la început, trecută din mână în mână, disputată, negată rând pe rând, prezentă însă, cu toate că de la transformarea ei în nucleu de preocupare estetică a trecut un număr mare de ani?

*Decoruri specifice
teatrului de umbre
KARAGÖZ*

GRĂDINA PALATULUI

CONAC

■ *Personajele teatrului de umbre Karagöz evocă plastic lumea balcanică a secolelor trecute, care a marcat puternic artele, literatura și, probabil, mentalitățile noastre. Aplecându-ne asupra informațiilor despre Karagöz pentru a căuta filonul oriental împletit în viața noastră europeană, suntem surprinși să găsim realitățile geografice gata amestecate (dovada cea mai evidentă fiind costumele) în procesul mai larg al modernizării. În fapt, descoperim prin acest teatru o societate riguros structurată, cu toate regulile și prejudecățile ce reglează mecanismele conviețuirii.*

Celula acestei societăți este cartierul – am putea spune, oare, mahalaua? – iar viața cartierului adunat în jurul pieței, a moscheei, a băii etc. devine personaj principal în spectacolul lui Karagöz. Apărat de cîinii locului și de opinia publică, acest spațiu este totuși suficient de deschis pentru a ne permite să-i cunoaștem nu doar localnicii, dar și pe turcii din provincie (din Rumelia, Kastamonu, Trebizunt, Azerbaidjan – așa-zisul “Persan”), sau pe reprezentanții altor regiuni supuse Sultanului: Albanezul Bayram Ağa – veșnic cu mâna pe armă; Armeanul Karabet – vânzătorul de bijuterii; Franțuzul de apă dulce, Caroline. Toți aceștia, până și francezul, care se dovedește a fi un grec înfumat, sunt ironizați în primul rând pentru ifosele sub care își ascund ignoranța...

Personajele care susțin spectacolul sunt însă autohtonii: junele prim Çelebi – arbitrul eleganței; Zenne – dansatoare, ghicitoare, codoasă, cumătră sau burgheză

obișnuită... dar, înainte de toate, «messalina» cartierului, etern măr al discordiei; Tiryaki – junele-prim îmbătrânit, ridicol în somnolența sa permanentă provocată de drog; Beberuhi, prostul mahalalei, înzestrat nu doar cu cocoașă, dar și cu meteahna lăudăroșeniei și a discursurilor lungi și plicticoase; soldătoii Tuzsus Deli Bekir, spaima cartierului, care, înarmat până-n dinți, cu o carafă de vin în mână, apare, justițiar, în ultima clipă, pentru a restabili ordinea tulburată.

Cei care fac și desfac totul în această lume sunt Hacivad și Karagöz, cele două personaje centrale ale spectacolului de umbre, vesnic în căutare de lucru sau «învârteli» care să le aducă un ban în plus. Dialogul lor, vorbit și «lovit», deschide spectacolul. Hacivad este tipul calculat, exprimându-se în limbajul înflorit și pretențios al clerului. Karagöz – personajul incomod, înzestrat cu o morală instinctivă; prin directetea sa oarecum simplă, el dă peste cap urzile lui Hacivad și intrigile din cartier. Deși luat mereu peste picior și pus în situațiile cele mai dificile, Karagöz are, întotdeauna, ultimul cuvânt.

Toate aceste figurine de piele colorată își duceau viața în spatele unui ecran de pânză subțire cât să creeze iluzia realității. Se pare că și acest teatru a avut un Shakespeare al său, căci, în gazetul de introducere, Hacivad descrie lumea ca pe un mare ecran, oamenii nefiind decât umbre trecătoare, asemeni personajelor lui Karagöz.

GREGOR VON REZZORI

POVESTIRI DIN MAGREBINIA

Usturoiul este lotusul Magrebiniei

CAPITOLUL 1 – În care se oferă cititorului informații despre marea și slăvita Țară a Magrebiniei; așezarea și alcătuirea țării; despre firea locuitorilor – însoțit de o notă de subsol despre patriarhul din Metropolsk.

Aici începe povestirea mea despre marea și slăvita Țara Magrebină. O căutați zadar-nic pe hartă. Nu apare în nici un atlas și pe nici un glob pământesc.

Unii spun că s-ar afla în sud-estul Europei, alții că, de fapt, este chiar sud-estul Europei. Dar, mă rog frumos, ce e sud-estul? Ca să folosesc și eu limbajul stricat al Vestului: E un concept extrem de relativ în sistemul copernician al lumii.

Pedații se vor strădui eventual, cum e și firesc, să fixeze conturul geografic aproximativ al granițelor Țării Magrebine. Tot ei vor fi cei care se înșeală. Căci granițele adevărate și propriu-zise ale Magrebiniei sunt în sufletul și în inima omului. Iar despre suflet și inimă pedanții nu știu nimic.

Magrebinia este o țară mare. Dangătul clopotelor din turnurile în formă de bulb de ceapă ale bisericilor sale (în realitate în formă de căpățână de usturoi care este, pentru Magrebinia, ceea ce este lotusul pentru India) – deci dangătul polifonic al clopotelor din turnul în formă de căpățână de usturoi al bisericilor sale din provinciile nordice și vestice se întâlnește cu strigătele prelungi ale muezinului din minaretele ascuțite ca un vârf de ac al nenumăratelor moschee din sud și din est, și ambele se contopesc într-un cântec de slavă al inimii magrebine care-i mulțumește lui Dumnezeu pentru a fi făcut lumea așa cum e: cu iubire și cu moarte, cu râs și cu lacrimi, cu splendoare și mizerie; cu oameni bogați care scurmă neîncetat în grămezile lor de bani și cu sârmani cărora mizeria le-a ajuns la os; cu gazele cu ochi blânzi în roua proaspătă a dimineților limpezi și cu păduchi teribili și hulpavi în întunecimea veșnică din turul pantalonilor.

Magrebinia e foarte mare. Dacă s-ar toarce din tot rahatul lokum (un dulce lipicios tot atât de plăcut pentru limba doamnelor magrebine pe cât e poezia pentru limba bărbaților Țării) – dacă s-ar toarce, cum spuneam, din tot rahatul lokum pe care iubitele din haremul fratelui meu de lapte, Akif Zadik Zade Siktirbey, și l-au îndesat între buzele înroșite cu *henné* în liniștea molatică și pătată de umbră ca blana de tigru, care domnește în timpul siestei – mândre circasiene inabordabile și nubiene cu membre prelungi de culoarea abanosului; fete din Țipangu, gingașe și aurii cum e gutuia și, în sfârșit, copte grase (căci femeile sunt ca perele: mai dulci acolo unde sunt mai pline); dacă s-ar toarce deci din această hecatombă de rahat vâscos un fir subțire ca de păianjen, și s-ar înnodea fiecare fir din barba mătăsoasă a profetului cu fiecare fir din barba mare și zbârlită a lui Rasputin și cu fiecare fir din părul ca-n basme al Anei Csillag (a cărei amintire e foarte vie în memoria bătrânilor magrebini) și, mai departe, cu fiecare fir din perciunii Marelui Rabin făcător de miracole din Sagadura, rabinul Mordechai; dacă s-ar prinde cu mare grijă și îndemănare unul de celălalt, atunci, împreună cu firul subțire ca de păianjen din rahat lokum am avea două fire destul de lungi pentru a le întinde de-a lungul și de-a latul Magrebiniei.

Magrebinia e frumoasă. Cerul său e presărat cu puzderie de stele sclipitoare și îmbibat cu mireasma trandafirilor și a seului de berbec. În văzduhul său pulsează veșnicul țârăit al scripcilor țigănești și pocnetul ritmic al loviturilor de baston care se abat asupra spinării cătărilor și a femeilor neascultătoare. E o țară în care se vorbește în mii de graiuri și într-o singură limbă: limba subtilă a inimilor înțelepte și saturate de usturoi.

Marea diversitate de neamuri și seminții din Magrebinia trăiește laolaltă în bună înțelegere datorită unei conduceri abile de stat care lasă deschis ventilul unor pogromuri frecvente prin care pot răsufila tensiunile naționale. În fruntea statului se afla, până la recența izgonire a ultimului monarh, Nichifor al XIV, casa regală a Karacriminalovicilor. Nenumărați gospodari și caimacami (cu alte cuvinte, guvernatori regali) se ocupau cu treburile de stat. Între timp, la ultimele alegeri, a învins și în Magrebinia forma de guvernare progresistă a democrației. La conducere se înghesuie un cârd de politicieni precum purcelușii proaspăt fătați și fără ochi la țâța umflată a scroafei. Din pricină că se tot perindă unii după alții la conducere, promovează alături de propria prosperitate și pe cea generată.

Țara are o cultură străveche. Cu câțiva ani în urmă, de pildă, s-a luat hotărârea de a pava cea mai importantă arteră de circulație a capitalei Metropolsk, numită Calea Pungașilor (a hoților de buzunare, adică). Coloane de muncitori au dat la o parte noroiul. Cu această ocazie s-a constatat că strada mai fusese pavată cândva.

Și constituția și legile țării se întemeiază pe tradiții moștenite din moși strămoși. Acestea, la rândul lor, se sprijină pe doi stâlpi, datorită cărora datina s-a menținut din vremuri străvechi până astăzi: nonșalanța sufletească și bacșișul.

Nu se poate descrie în câteva cuvinte ce înseamnă nonșalanța sufletească. E misterul central al firii adevăratului magrebian, actul de identitate al cetățenilor țării pe care

nu am cum să nu-l pomenesc ori de câte ori am să vorbesc despre Magrebinia. Bacșișul, pe de altă parte, înseamnă o atenție sau, dacă vreți, bani dați pentru mită, o răsplată a lui Iuda. Dar, în același timp, este uleiul care unge roțile vieții, lubrifianțul încălcelilor și legăturilor omenești, cheia inimii aproapelui și a porților raiului.

S-ar mai cuveni să amintim și de povestitorii magrebieni. Sunt așezați la orice răscruce de drumuri, atâtea câte sunt în orașele și în tot ținutul Magrebiniei, și spun povești: pentru a da povețe înțelepte celor care au urechi de ascultat și vor să audă, dar și pentru mângâierea și bucuria sufletului lor. Și, de fapt și de-adevărat, marea și slăvita Țara Magrebină e făcută numai din povești, de la un cap la altul e toată numai o poveste. Iar dacă vrea cineva să vină cu o poveste în Magrebinia e ca și cum ar vrea să aducă bufnițe la Atena; sau samovare la Tula; sau trandafiri în Valea Kirciali; sau brânză de oaie pe Dealul Penteleu; sau evrei la Sagadura; sau păduchi în capul patriarhului magrebin.

Dacă tot am ajuns la acest om sfânt, adică la Patriarhul din Metropolsk, se povestește că odată, cu prilejul festivității deschiderii și vizitării vistieriei catedralei din Metropolsk (o ceremonie care avea loc în fiecare an în prezența regelui și care se desfășura cu multă pompă pentru a da poporului ocazia să se convingă de cinstea preoțimii), patriarhul era să se facă de mare ocară și anume din pricină că nu se găsea cheia de aur a acestei cămări. Providența, însă, l-a cruțat pe înaltul ierarh de această rușine publică; monarhul, maiestatea sa Nichifor al XIV-lea, din Casa Karacriminalovicilor, avea la el un șperaclu.

CAPITOLUL 2 – Despre granițele precise ale Țării Magrebine

Pentru a delimita granițele Magrebiniei în sufletul și în inima locuitorilor săi, se spun nenumărate povești dar, mai ales, următoarea.

Povestirile din Magrebinia au fost publicate în 1958 și s-au bucurat de un enorm succes încă de la apariție. O dată cu ele, spațiul mitic al Balcaniei lui Rezzori devine, pentru lumea germană, patria Wiż-ului, a non-sensului și a farselor bufte. Cartea a fost tradusă, în croată, daneză, engleză, franceză, italiană, spaniolă și a fost primită cu entuziasm de criticii și cititorii americani. Legendele necuviințioase, snoavele tendențioase și anecdotele mușcatoare care o alcătuiesc par să adeverească spusele autorului, potrivit cărora un magrebin e oricând dispus să înceapă o nouă poveste și asta fiindcă Magrebinia e urzită totată, de la cap la coadă, din povești. Ținutul Magrebiniei este patria utopică a lui Rezzori în care povestirile de esență balcanică celebrează parcă reinvierea spiritului lui Boccacio și Aretino, circumscriind spațiul magrebin în aria marii literaturi universale.

Unde și când s-a născut autorul e o întrebare la care cititorul poate să răspundă singur (în realitate s-a născut într-o familie austriacă, la Cernăuți, în 1914 și s-a format până la 21 de ani, când a părăsit România, în tri-

Odată, un evreu, un țigan și un magrebian au intrat într-o biserică. În fața iconostasilui (adică peretele acoperit cu icoane care desparte spațiul sfânt de cel laic), se afla o cruce minunată din aur curat, acoperită de sus până jos cu nestemate mari cât oul de porumbel. După ce au ieșit din biserică și au mers un timp tustrei în tăcere, evreul a spus: «Goyim nachtet! (Asta înseamnă: Creștini lipsiți de grijă adevărată!) Oy, oy, ce aș fi pus eu o cruce mai puțin scumpă pentru țărani ăștia nărozi. Dacă, Doamne ferește, vine un om fără frică de Dumnezeu, așa ce-ar putea s-o facă furată». Țiganul mustăcește și zice încet «O și făcui». Magrebianul tace mălc și-și spune în sinea lui: «Hai că i-o făcuși».

Istoria nu ajunge însă pentru a stabili clar granițele Magrebiniei în inima și sufletul locuitorilor săi.

Așa că vă mai povestesc alte trei:

Un negustor avea o minunată grădină de trandafiri care-i bucura și îi desfăta bătrânețile. Grădina era îngrijită de un argat. Într-o seară, pe când se pregătea să iasă la plimbare pe răcoare, vine în fugă argatul, i se aruncă gâfâind la picioare și începe a se căina: «Rogu-te, stăpâne, dă-mi calul tău cel mai iute, ca să pot fugi degrabă la Samarkand. În grădina ta e moartea și știu că pe mine mă caută». Negustorul, care-l îndrăgea tare mult, îi dădu calul său cel mai iute și o pungă cu galbeni și, după ce argatul plecă, acoperindu-l cu mulțumiri și binecuvântări, se întoarse în grădină. Acolo văzu un tânăr cu o înfățișare nespuse de frumoasă și de gravă. «Bună seara», îi spuse negustorul, «Ești moartea? Ai venit să-ți închei treaba cu mine?». «Nu», răspunse tânărul «zăbovesc pe aici, cu voia Domniei Tale, și mă bucur de frumusețea florilor. Mi-am întrerupt călătoria, dar nu mă grăbesc prea tare. De-abia mâine trebuie să fiu la Samarkand să mă întâlnesc cu argatul tău.»

A doua povestire:

În Magrebinia trăia de mult un pictor de icoane care mai stăpânea încă nobilul meșteșug de a zugrăvi sfinții după canoanele cele vechi. Într-o bună zi, a venit la el trim-

unghiul Cernăuți, București, Viena). Cineva care dă dovadă, cu fiecare pagină a cărții sale, de o atât de bună cunoaștere a Magrebiniei și a oamenilor săi, nu poate fi decât un magrebin înăscut, după cum povestește el însuși: «Gregor, născut în partea răsăriteană a fostei monarhii chezarocrăiești, ar avea nevoie de prea multe note de subsol, amănunțite și complicate, care țin de geografie, istorie și psihologia popoarelor, pentru a da explicații suficient de clare cu privire la originea, naționalitatea și orientarea sa spirituală și politică, astfel încât preferă să-și declare drept patrie Magrebinia». De altfel, von Rez-zori se revendică de la o dublă tradiție culturală: de la cea austriacă și germană, firește, și de la cea românească. La aceasta din urmă se referă, descoperindu-se mereu pe sine, într-un dublu proces de asimilare și alteritate, în interviuri și în romane ca Memoriile unui antisemit sau Greisengemurmel cu ironie, umor și melancolie, uneori cu obidă dar întotdeauna cu luciditate critică și tandrețe. (C.P.)

isul arhimandritului, călugărul Simion, și i-a cerut să facă o icoană în aur, purpură și carmin a sfântului Miron din Șrepuț în luptă cu gâgâniile. Pictorul a acceptat comanda, a cerut un avans uriaș, l-a primit și nu a mai dat nici un semn de viață. După douăzeci de săptămâni, călugărul Simion s-a întors ca să vadă dacă a isprăvit sfânta icoană. L-a găsit pe pictor, beat pulbere, înconjurat de o ceată gălăgioasă de prieteni care au început să se retragă unul câte unul în clipa în care i-au terminat de băut și ultima para (adică cea mai mică monedă magrebiană). Căci proverbul magrebian ne avertizează pe bună dreptate de pericolele risipei: o dată cu banii se risipește și iubirea de aproape. Călugărul Simion a așteptat până când au plecat toți și iconarul și-a mai venit în fire. Apoi i-a cerut socoteală pentru fapta lui.

«Știi tu călugărule», spuse pictorul ieșind din aburii beției și recăpătându-și încet cunoștința precum culegătorul de perle când se apropie de suprafața mării, «ce înseamnă să pictezi o icoană? Douăzeci de săptămâni în șir am băut din banii pe care mi i-ai dat și m-am tăvălit în mocirla desfrâului și a beției. Acum o să postesc alte douăzeci de săptămâni ca să mă curăț. Și dacă s-o îndura Dumnezeu și m-oi curăța de păcate, mă duc în pădure. O să merg hăt, departe, în adâncul ei, până când, dintre toți copacii din pădure m-o striga unul. Pe acela am să-l dobor și din lemnul lui am să-mi tai o scândurică. De-abia atunci» – așa-i spuse iconarul lui Simion – «o să am o scândurică pe care, poate, dac-o vrea bunul Dumnezeu, am să încerc să pictez icoana.»

Și-a treia povestire:

Un om sărman a venit la un chiabur (adică un om bogat și puternic) care avea pământuri și slugi multe, s-a aruncat la picioarele lui și l-a rugat: «Stăpâne, sunt sărac și schilod. Nevasta mi-e bolnavă, copilășii întind brațele lor plăpânde ca bățul de chibrit după pâine. Miluiește-mă cu un ban de argint să-mi alin necazurile.»

Chiaburul și-a ridicat alene piciorul, l-a lovit cu tocul de argint în noadă și i-a strigat: «Vrei argint, na, satură-te de argint!»

Dar sărmanul s-a întors încă o dată: «Stăpâne», s-a jeluie el, «mi-a murit nevasta. Copiii sunt lihniți de foame de n-au nici putere s-o pîngă. Și pe mine mă lasă puterile, de-abia am ajuns la tine. Dă-mi un bănuț de aramă să-mi alin necazul.»

Bogătașul a pus mâna pe lada de aramă în care ținea cărbunii, i-a aruncat-o în cap și i-a spus: «Na, aramă!». Apoi le-a poruncit servitorilor să-l arunce în șanțul de peste drum.

Acolo a rămas bietul om câteva zile, până când, în sfârșit, s-a târât iarăși la bogătaș. «Aman!» (adică: îndurare!), a scâncit el, «acu' mi-or fi murit și copiii. Dacă nici acum nu-mi dai nimic, rămân întins în fața casei tale și te fac de răs că or să afle oamenii cât ești de zgârcit. Măcar o coajă de pâine să-mi dai, ca să pot trece pragul.»

Atunci chiaburul s-a aplecat, a luat o piatră de jos, i-a pus-o săracului în mână și i-a zis: «Na, dacă ești sărac, mănâncă pietre.»

Sărmanul a luat piatra, s-a ridicat și a plecat. S-a oprit în fața casei, a cântărit piatra în mână și a început să aștepte. A așteptat zi și noapte, bătut de arșița verii și de viscolul iernii. Aștepta și cântărea piatra în mână. Și după ce a așteptat așa zece ani, în arșița verii și în gerul iernii, s-a întâmplat ca bogătaşul să-și piardă avutul și puterea. Corupția și înșelăciunile sale au ieșit la lumină și a ajuns în fața judecătorului.

Afară, în fața tribunalului, se adunase o mulțime de lume care aștepta să se dea sentința. În primul rând se afla omul sărman cu piatra în mână. După ce s-au deschis porțile și cel care odinioară avusese putere și bogății a ieșit legat în lanțuri și dezbrătat de orice slavă lumească, săracul l-a privit, a strâns mai bine piatra în mână și... a azvârlit-o cât colo, într-o grămadă de pietriș de pe drum. Prietenii s-au repezit la el să-l întrebe cum de face așa ceva. «Zece ani de zile am ținut piatra în mână să i-o arunc în față unui om puternic și bogat» le-a răspuns el. «Și când colo, cine-a ieșit pe poartă astăzi – un biet amărât».

Cam atât despre granițele Magrebiniei în inima și în sufletul locuitorilor săi.

CAPITOLUL 8 – Care conține povestea vioarei-scripcă

Iată cum s-a născut vioara: Un împărat avea trei fii – primul era mândru, al doilea îndrăzneț, al treilea frumos. Când s-au făcut mari, au plecat în lume să învețe o meserie. Primul a ajuns la curtea Marelui Han, a Împăratului Împăraților și, după ce a petrecut șapte ani la umbra tronului său – o poveste se spune repede dar, de petrecut se petrece încet – învățase ca nimeni altul știința conducerii. S-a întors acasă, i-a urmat tatălui său la tron și a domnit până la adânci bătrâneți.

Al doilea a nimerit printre războinici. S-a învățat cu asprile și vâlmășagul luptei iar brațele și privirea i s-au oțelit. Și când a terminat de învățat, s-a pus în fruntea oștilor și a făcut isprăvi vitejești și cuceriri nemaipomenite.

Numele amândurora au fost uitate.

Al treilea a pornit în lumea largă dar nu și-a găsit rostul, căci era cusurgiu din fire. În drumul său a poposit la un schimnic care trăia pe un stâlp, în deșert, a rămas la el și l-a slujit timp de șapte ani. După ce l-a slujit șapte ani, a plecat mai departe. Dar deprinsese arta de a lua orice înfățișare.

Într-o bună zi, când trecea călare printr-un ținut, a văzut un cerb trecând în goană în fața lui. A pornit după el, cu gândul să-l vâneze, dar cerbul era mai iute decât calul său iute și mai-mai să-i piardă urma. Atunci și-a dat seama că cerbul pe care-l urmărea nu era un cerb obișnuit, și s-a prefăcut pe dată într-un ghepard. L-a urmărit cu salturi lungi până l-a ajuns din urmă și l-a apucat de ceafă. În clipa aceea, cerbul s-a prefăcut într-o plevușcă ghimpoasă care a sărit în râu. Fiul împăratului s-a transformat și el într-o știucă și era gata s-o prindă. Atunci plevușca s-a prefăcut în porumbel, s-a ridicat din unda rău-

lui și, bătând din aripi, și-a luat zborul. La rândul său, fiul de împărat s-a prefăcut în șoim, s-a năpustit asupra lui și l-a răzbit. Porumbelul s-a prefăcut într-un fir de păr, fiul de împărat într-un jungher care a tăiat firul în patru. Și cum l-a despicat, deodată a priceput limba tuturor lucrurilor.

A pornit mai departe la drum, și lucrurile îi vorbeau, fiecare pe limba sa și toate slăveau frumusețea creației lui DUMNEZEU. Și fiul de împărat a început să cânte frumusețea creației lui DUMNEZEU. Atunci a auzit cum lucrurile vorbeau despre durerea lumii și a amuțit.

Și a rămas în singurătate până a îmbătrânit și a oboșit. Când a simțit că i-a sunat ceasul, a făcut o cutie de lemn, în care a plâns toate lacrimile lumii și a adunat tot răsul de bucurie și de plăcere al lumii. Apoi și-a smuls patru fire din barbă, unul cu glasul ciocârliei în zori, celălalt zumzăind ca bondarul în toiu verii, al treilea cântând cu glas de băiețandru și ultimul, țanțoș ca un cocoș. Le-a întins peste cutie și a ascuns-o. Pe urmă a murit în singurătate.

Peste sute de ani, un țișan a tras o dată cu arcul și săgeata a zburat departe și s-a înfipt în pământ. Și când s-a dus s-o scoată, a găsit alături cutiuța cu cele patru fire. S-a mirat și a trecut coarda arcului, într-o doară, peste ele. S-au auzit atunci vocile firelor care cântau toată durerea și toată bucuria și plăcerea lumii.

Țiganul a luat cutia cu el. Așa s-a născut vioara.

CAPITOLUL 24 – În care e vorba despre reformele economice ale monarhului – regele Nichifor al XIV-lea –, despre cum au fost începute de ministrul său de Finanțe, Cleptomanovici Cleptomanov, și cum au decurs

Starea economică a Magrebiniei a fost întotdeauna de o stabilitate îmbucurătoare – așadar și sub binecuvântata domnie a regelui Nichifor al XIV-lea.

Țara e bogată. Deși deosebirile sociale sunt considerabile, tactul economic al fiecărui magrebian a impus o metodă de compensație pe cât de dreaptă pe atât de ieftină prin care echilibrul a fost restabilit. Și anume, orice marfă avea șase prețuri: unul pentru săraci, altul pentru bogați și iarăși altul pentru străini. La rândul lor, aceste prețuri erau astfel alcătuite încât să existe unul pentru săracii deștepti, altul pentru cei proști, unul pentru bogații deștepti, altul pentru cei proști și, în sfârșit, unul pentru străinii deștepti, altul pentru cei proști.

Mulțumită acestui sistem natural, cunoscut în cercurile de specialiști sub denumirea de biologic-dinamic, echilibrul economic se menținea fără nici un efort.

Așa, de pildă, ministrul Finanțelor din acele vremuri – de obicei un membru al Casei istorice a Cleptomanoviciilor – nu primea salariu. Rămânea, însă, la discreția lui să mențină, în propriul lui interes, activul bilanțului cât se poate de mare. Dar, ca virtual delapidator

al acestuia, i se aplica, o dată pe an, de Sf. Dumitru Corumpides, pedeapsa bastonadei publice. Acest eveniment se desfășura cu mult fast și făcea parte din cele mai importante ceremonii oficiale.

Situația s-a modificat fundamental prin introducerea unor metode economice progresiste sub regele Nichifor al XIV-lea, dintre care majoritatea se datorau intervenției genialului său ministru de Finanțe, Iaroslav Cleptomanovici Cleptomanov. Economia s-a raționalizat. Cu ajutorul subvențiilor, al unor tarife vamale protecționiste și al altor măsuri asemănătoare, ea a început să se consolideze. Cleptomanovici Cleptomanov propovăduia etosul managerului de stat. Pentru a împiedica un contraatac al elementelor ostile schimbării, s-au exersat cele mai severe controale. Un stat major alcătuit dintr-o mulțime de funcționari școliți în Occident a început să lucreze la punerea în practică a noilor sarcini, sub deviza «per aspera ad acta». Ființa însăși a bacșișului, cu ierarhia sa străveche, urma să se reformeze în întregime. Dar, e de la sine înțeles că, până să ajungă la niște rezultate bune, o reorientare atât de temeinică nu putea decurge lin, fără crize și recidive.

Astfel, chiar eu am fost obligat uneori să recurg pentru mici ajutoare economice la unchiul meu, boier din neamul Cantacucuruzilor. Când i-am cerut odată bani și o amânare a sorocului, mi-a răspuns: «Bani n-am de unde, dar timp îți dau cât vrei».

I-am mulțumit unchiului meu Cantacucuruz pentru bunăvoință și l-am întrebat cum stă cu datoriile.

«De unele am scăpat», mi-a zis.

«Ce-ai făcut, le-ai plătit?»

«Nu, dar le-am făcut uitate până s-au prescris.»

«Bine, bine, dar ce ne facem de-acum înainte?»

«Știu din sursă sigură că urmează o nouă măsură a lui Cleptomanovici, și anume reforma valutei naționale.»

«Și ce-o să se întâmple?»

«Se stabilizează levonțul.»

L-am rugat pe unchiul meu să-mi explice cum vor decurge lucrurile.

«Hai să-ți dau un exemplu simplu», îmi zise el. «Tu cât ai?»

«Nimic», i-am răspuns sincer.

«Uite cum e», a continuat unchiul meu Cantacucuruz, «după stabilizarea levonțului (adică, după reforma monetară), o să ai tot atât, dar în aur curat.»

Pe urmă, mi-a explicat cum funcționează sistemul economic în Occidentul progresist. Mi-a spus:

«Ai auzit de înțeleptul nostru Nastratin-Hogea? A visat într-o noapte că pentru o anumită marfă, care nu făcea mai mult de câteva parale, i se oferă nouă levonți. El, de colo, vrând să profite cât mai mult de prostia cumpărătorului, îi cere zece. Iaca numai că se trezește din somn și când vede că visul lui cel frumos s-a destrămat, închide iarăși repede ochii, întinde mâna și strigă: Dă-mi nouă! Mă mulțumesc și cu atât.»

CAPITOLUL 25 – În care e vorba despre alegerile din Magrebinia

Marea și slăvita Țara Magrebină a ajuns, tot sub domnia lui Nichifor al XIV-lea, continuatorul reformelor începute de răposatul rege Nichifor al XIII-lea, o monarhie constituțională. Poporului i s-a acordat dreptul să-și aleagă singur, prin vot liber și secret, conducători cu simțul răspunderii. Ce-i drept, procedeele acestor alegeri se deosebeau de metodele obișnuite din Occident, în măsura în care se folosea așa-numitul sistem electoral negativ, potrivit căruia alegătorii trebuiau să indice cărora dintre candidații afișați pe liste *nu* vor să le încredințeze treburile statului. Astfel s-a obținut o participare la vot mult mai mare decât în alte țări.

Dar chiar la primele alegeri s-a întâmplat ca liderii celor două partide care concureau pentru a obține încrederea poporului, adică boierii Cantacucuruz și Pungaș, conducătorii așa-numiților hiper-radicali, pe de-o parte, și cei ai ultraextremiștilor, pe de alta, să aibă, până în cele mai mici detalii (căci și femeile aveau dreptul la vot) aceleași rezultate la vot. Pentru că nici unul din partide nu consimțea să facă un compromis cu principiile sale, situația ar fi fost disperată dacă înțeleptul monarh nu ar fi găsit, în atotputernicia pe care i-o acorda coroana, o soluție: A hotărât ca cei doi conducători, Cantacucuruz și Pungaș, să-și aducă acuze reciproce în văzul lumii; dacă unul dintre ei reușea să-l prindă pe celălalt cu o minciună în public, acela era numit în fruntea statului.

Așadar, Cantacucuruz și Pungaș s-au întâlnit în fața oamenilor și Pungaș a început: «Omul ăsta», astfel începu Pungaș, arătând către Cantacucuruz, «vrea să folosească încrederea poporului pentru a consolida puterea sa și a partidului său.»

«Adevărat grăiește sau minte?», îl întrebă monarhul pe oponent (adică pe Cantacucuruz).

«Adevărat», răspunse acesta (adică Cantacucuruz), «căci poporul nu poate să prospere decât cu o conducere puternică. Dar omul ăsta (și a arătat către Pungaș) e atât de lipsit de scrupule încât vrea să abuzeze de încrederea poporului ca să se îmbogățească atât pe sine cât și pe membrii partidului său.»

«Adevărat grăiește sau minte?», îl întrebă monarhul pe oponent (adică pe Pungaș).

«Adevărat», răspunse Pungaș, «căci numai bogăția îți dă liniștea și răgazul necesare pentru a te devota în întregime treburilor de stat. Dar omul ăsta (și a arătat către Cantacucuruz) își va folosi puterea ca să înarmeze și să echipeze ienicerii, în vreme ce cetățenii țării vor suferi de lipsuri de tot felul.»

«Adevărat grăiește sau minte?», îl întrebă monarhul pe oponent (adică pe Cantacucuruz).

«Adevărat!», spuse Cantacucuruz, «căci țara nu poate înflori decât dacă e bine apărată de incursiunile vecinilor. Dar cu omul ăsta (și a arătat către Pungaș) cetățenii vor prinde osânză pe burtă și vor uita ce înseamnă să trăiești demn și liber.»

«Adevărat grăiește sau minte?», îl întrebă monarhul pe oponent (adică pe Pungaș).

«Adevărat», răspuse Pungaș, «căci o burtă plină e preferabilă unei burți spintecate. Dar omul ăsta (și a arătat către Cantacucuruz) îi va învăța pe tineri numai meșteșugul armelor, iar științele și valorile spiritului se vor ofili.»

«Adevărat grăiește sau minte?», îl întrebă monarhul pe oponent (adică pe Cantacucuruz).

«Adevărat!», ripostă Cantacucuruz, «căci un cap, chiar dacă e plin de toată înțelegerea pământului, nu mai folosește la nimic atunci când e tăiat. Dar omul ăsta (și a arătat către Pungaș) va obișnui poporul cu cocoloșeli și cu belșug și pretutindeni va domni numai desfrâu și îmbuibare.»

«Adevărat grăiește sau minte?», îl întrebă monarhul pe oponent (adică pe Pungaș).

«Adevărat!», a replicat Pungaș, «căci belșugul duce la rafinament și din el se nasc artele. Dar cu omul ăsta (și a arătat către Pungaș), care nu vrea decât să clocească ieniceri, fetele noastre o să ajungă niște biete cloști, iar flăcăii noștri iepuri blegi de casă.»

«Adevărat grăiește sau minte?», îl întrebă monarhul pe oponent (adică pe Cantacucuruz).

«Adevărat!», răspuse Cantacucuruz, «căci datina se moștenește de la mamă și de la datină vine legea. Dar cu omul ăsta (și a arătat către Pungaș) legile se vor degrada și apărătorii lor se vor lăsa mituiți.»

«Adevărat grăiește sau minte?», i se adresă monarhul oponentului (adică lui Pungaș).

«Adevărat!», strigă Pungaș plin de amarăciune. «Căci legile neîmblânzite de intervenția bacșifului sunt legi lipsite de omenie! Dar omul ăsta (și a arătat către Cantacucuruz), conducătorul ultra-radicalilor, va merge atât de departe cu inflexibilitatea și încăpățânarea lui încât va desființa bacșiful.»

«Mintî!», izbucni atunci Cantacucuruz. «Eu însumi nu primesc niciodată mai puțin de o mie de levonți!»

Așa a câștigat unchiul meu Cantacucuruz campania electorală din Magrebinia, iar țara a înflorit ca niciodată.

Eu, însă, care sunt nepotul lui, vă spun un secret: primea și cinci sute.

CAPITOLUL 26 – Care conține știrea izgonirii de pe tron a Majestății Sale, regele Nichifor al XIV-lea – și, de asemenea, o considerație melancolică prevăzută cu o notă de subsol despre cum să te porți cu monarhii

Cum am mai spus, strădaniile progresiste ale monarhului, majestatea sa regele Nichifor al XIV-lea, nu se bucurau de aprecierea cercurilor șoviniste.

Provocarea nemijlocită a seriei de revolte, care urmau să ducă la prăbușirea tronului, a constituit-o următoarea întâmplare de la curte: cu prilejul vizitei de acreditare a unui ambasador străin, regele a observat extrema tulburare a celui din urmă și l-a întrebat care e cauza.

«Maiestate», a răspuns el, «sunt foarte încurcat: pentru a mă putea prezenta în fața ochilor Domniei Voastre cu smerenie, dar și cu demnitatea care se cuvine rangului meu, mi-am pus toate decorațiile, printre care se număra și prețiosul Mare Ordin Militar. Spre consternarea mea am constatat că acest ordin s-a pierdut la scurtă vreme după ce am intrat în palatul regal.»

De fapt, exact același lucru se mai întâmplase odată, sub binecuvântata conducere a răposatului rege Nichifor al XIII-lea. Dar, la vremea aceea, totul se lămurise rapid datorită talentului politic cu adevărat magrebian al monarhului.

«La cine», l-a întrebat atunci prea înaltul răposat pe trimis, «ați mai fost înaintea mea?»

«Numai la excelența sa, domnul ministru de Externe», i s-a răspuns.

Regele Nichifor al XIII-lea l-a rugat imediat pe ambasador, cu politețea regală care-i era caracteristică, să-l scuze un moment. A părăsit sala de audiențe și s-a întors, după numai câteva clipe, cu medalia. A restituit-o pe loc diplomatului, aplecându-se către el cu un gest irezistibil de fermecător: «Nu vă faceți griji», i-a spus, «excelența sa, domnul ministru de Externe, nu a observat nimic.»

Din păcate, maiestatea sa, tânărul rege Nichifor al XIV-lea, nu a procedat la fel. Sub influența nefastă a obiceiurilor progresiste din Apus, uitând de politica tradițională cu adevărat magrebiană a strămoșilor săi, a ordonat o anchetă penibilă în decursul căreia au ieșit la iveală tot felul de lucruri compromițătoare. Drept urmare, pe lângă indignarea manifestată a celor în cauză, s-au produs tulburări printre mai marii țării, acte de nesupunere în rândul funcționarilor și nemulțumiri în armată. Dezbinarea din interiorul edificiului de stat devenea tot mai manifestă, până s-a ajuns, în fine, la revolte fâțișe.

Mai întâi s-au răscolat ienicierii sub conducerea comandantului lor, Pungaș, și au încercat să pună mâna pe putere și să răstoarne Casa regală a Karacriminalovicilor. Cu toate acestea, datorită energiei necrutătoare a unchiului meu Cantacucuruz, revolta a fost înăbușită cu tăișul săbiilor – o faptă de bătrânețe care-l va așeza printre eroii istoriei țării noastre mărețe și deocamdată slăvite. Orice participare la revoltă a fost pedepsită sângeros, fiindcă, se știe, sângele rebelilor este plăcut Domnului.

Printre oamenii de rând s-a răspândit atunci mare groază, pentru că poporul are o mentalitate inerțială și nu știe să deosebească între cnutul domnitorului legitim și cel al uzurpatorului. Tot atunci a circulat următoarea poveste între oameni:

Regele animalelor, supărat pe elefanți, care se făcuseră inoivați față de el, a poruncit să li se taie tuturor trompele. Pe când oamenii săi îi îndeplineau porunca, a trecut pe lângă tronul său un iepuraș speriat, fugind de mâncă pământul. Regele ceru să fie prins și adus în fața sa.

«De ce fugi așa?», l-a întrebat aspru.

«Stăpâne», răspunse iepurașul, «ai poruncit să se taie trompele tuturor elefanților.»

«Și ce te privește pe tine?», i-a spus regele. «Doar nu ești elefant.»

«Asta știu și eu», zise iepurașul, «dar cum s-o dovedesc?»

Cu toată firea lui dreaptă care reiese din poveste, monarhul nu s-a bucurat mult timp de simpatia poporului său. Oameni cu experiență și pricepuți în treburile de stat, cum ar fi unchiul meu Cantacucuruz, sunt de părere că Nichifor al XIV-lea a cam exagerat cu înnoirile lui progresiste, rănind astfel susceptibilitățile obrazului subțire al demnității magice a oricărui regat.

Se povestește că, la prima apariție publică de după revoltă a regelui, un țăran, venit la el cu o jalbă, i s-a aruncat la picioare și i-a vorbit astfel: «Dumnezeu să te aibă în pază! Să ne trăiești prea-luminate stăpân, slăvit fiu al poporului, măreț profet!»

«Taci!», i-a răspuns domnitorul înzestrat cu natură democratică, «și nu mai vorbi ca un biet nărod.»

«N-am fost destul de umil?», întrebă țăranul, în naivitatea lui de om din popor.

«Biciuți-l pe prost!», a poruncit monarhul și zbirii i-au îndeplinit porunca cu mult zel.

După aceea, monarhul i-a spus:

«De ce îmi vorbești astfel? Nu sunt și eu om ca tine?»

«Fiindcă m-am fâstăcit, mă, porcule», zise țăranul. «M-am fâstăcit, aste e.»

Astfel, din vina lui, regele Nichifor al XIV-lea a zguduit din temelii propriul său tron, răspândind în rândul populației zvonul că un rege e un om ca toți ceilalți.

O dată cu izgonirea lui, rezultat al celei de a doua răscoală, care de astă dată a fost condusă de corpul de ofițeri ai armatei magrebiene și a reușit, dinastia Karacriminalovicilor s-a prăbușit.

O dată cu ea s-a stins și o bună parte din strălucirea pe care, cândva, o iradia marea și slăvita noastră țară.

Cu privire la țăranul pomenit mai înainte, el confirmă adevărul unei învățături, pe care i-o datorez unchiului meu Cantacucuruz: când ai de-a face cu mai marii acestei lumi, nu uita un lucru: dacă ții cu tot dinadinsul să spui adevărul, fii gata să te arunci în șa și s-o iei la fugă.

CAPITOLUL 27 – În care e vorba de doi magrebieni și în care apare și sfârșitul – care nu e un sfârșit

După a doua răscoală, care o dată cu regele Nichifor al XIV-lea a însemnat și sfârșitul glorioasei dinastii a Karacriminalovicilor, au fost eliberați din închisoare și cei întemnițați în timpul celei dintâi.

Se spune că doi magrebieni, care-și petrecuseră șapte ani împreună într-o celulă, nu s-au îndurat să se dezlipească un timp din fața porții închisorii: mai aveau să-și spună încă o poveste.

În românește de Catrinel PLEȘU

CRONICI BIZAN- TINE

**O predică scurtă poate salva o
viață**

Păpușile împărătesei

Biruința icoanelor

Întârzieri la plata salariului

Palavragiul

Atotștiutorul

Ziceri ale Sfinților Părinți

Piei de măgari

Proverbe

Critica stăpânitorului

*Sfântul Dumitru în fața zidurilor Salonicului; pictură murală
la o mănăstire de la Muntele Athos (fragment).*

O predică scurtă poate salva o viață*

Împăratul Teodosie al II-lea îl numise pe patricianul Kyros din Panopolis *praefectus praetorio* și în același timp prefect al orașului. Kyros, filosof, personaj deosebit de școlit, a îndeplinit ambele funcții timp de patru ani. Cutereiera cetatea în carul de prefect, se îngrijea de clădiri și, având un foarte pronunțat simț al ordinii și curăteniei, a restaurat întregul Constantinopole. Drept care locuitorii l-au aclamat, în prezența împăratului, o întregă zi:

Constantin a întemeiat cetatea, Kyros a reînnoit-o.

I se cuvine aceeași cinstire ca lui Augustus!

Auzind acestea, Kyros s-a înspăimântat și a zis:

– Nu-i a bună când zeița norocului râde prea tare!

Într-adevăr, împăratul se mâniase auzind cum fusese prefectul aclamat ca înnoitor al orașului – chiar alături de Constantin! Fu ticluită o plângere și, învinuit de păgânism, Kyros și-a pierdut cinurile, precum și averea. Căută la sânul bisericii adăpost și deveni cleric. Astfel fu trimis în Frigia ca episcop al orașului Kotyaion din Frigia Salutaris, știut fiind că oamenii locului omorâseră deja patru din episcopii lor! Kyros sosi în cetate cu puțin timp înaintea Crăciunului. Clerul și mirenii știau foarte bine că le fusese trimis un păgân spre a i se lua capul. Îi strigară deci de Crăciun, în biserică, să țină o predică! Neavând încotro, filosoful urcă în amvon, binecuvântă mulțimea și zise:

– Fraților! Nașterea Dumnezeului și mântuitorului nostru Iisus Christos trebuie cinstită prin tăcere, întrucât Sfânta Fecioară a primit Logosul prin ureche! Lăudat fie în veci numele lui! Amin!

A coborât apoi în aplauze și urale, rămânând în oraș până ce se stinse de moarte bună.

Joannis Malalae Chronographia

rec. L.Dindorf, Bonn 1831, pp.361-362.

Păpușile împărătesei

Eufrosina, mama împăratului Teofil** , călugăriță la mănăstirea Gastria, poftise în chilia ei cele cinci fiice al împărătesei Teodora – Tecla, Ana, Anastasia, Maria și Pulheria – spre a le îndemna la cucernicie, curăție în numele Domnului și cinstirea icoanelor. Toate

* Întâmplarea s-a petrecut în jurul anului 440, în vremea lui Teodosie al II-lea (408-450.). De la Kyros, unul dintre cei mai cultivați oameni ai timpului, s-au mai păstrat câteva epigrame. Aclamațiile de la hipodrom erau coruri ritmate – de laudă sau de blam pentru împărat.

** Teofil, ultimul iconocalst (829-843); Teodora i-a supraviețuit și a domnit în numele fiului ei până în anul 856.

acestea nu-i rămaseră ascunse împăratului Teofil. Prin urmare le chemă pe copile să le iscodească. Dar cuvioasele fete n-au căzut în capcană. Numai micuța, neștiutoarea Pulheria nu s-a ferit să povestească de bunătatea bunicii, de fructele multe și gustoase, de închinarea la icoane: cu naivitate istorisind de păpușile pe care bunica le ține în ladă, ducându-le la frunte și sărutându-le.

Auzind acestea, împăratul fu cuprins de mânie. Dar ce putea face? Nu și-a mai lăsat copilele să meargă la bunică.

Cam tot așa s-au petrecut lucrurile și cu Teodora. Împăratul avea un nebun al palatului pe nume Denderis, care spunea măscări și făcea oamenii să râdă; împăratul îl ținea în preajmă ca să se înveselească. Acest Denderis o surprinse în odaia ei pe Teodora ținând în brațe sfintele icoane și ridicându-le pioasă spre ochi. Ce sunt acestea, întrebă nebunul, și le privi mai îndeaproape. Împărăteasa răspuse:

– Sunt frumoasele mele păpuși. Îmi sunt tare dragi.

Trecând mai apoi pe lângă împăratul aflat la masă, Denderis a fost întrebat unde-a umblat.

– La «măicuța», zise el (așa-i spunea Teodorei). Am văzut cum a scos păpuși de sub pernă și le-a sărutat.

Înțelegând cum stau lucrurile, împăratul se mânie foarte. Ridicându-se de la masă, certă și muștră pe împărăteasă în fel și chip, ba nu se sfii s-o numească idolatră, după vorba nebunului. Stăpânindu-se, împărăteasa răspuse:

– Măria Ta, te înșeli. Mă priveam cu slujnicele mele în oglindă: Denderis a văzut chipurile din apele ei și ți-a îndrugat minciuni.

Izbuti astfel să-l liniștească pe împărat. Iar peste câteva zile îl bătu măr pe Denderis și-i ceru să ia aminte în viitor ce povestește. Nu care cumva să mai spună ceva de frumoasele ei păpuși!

Odată, după prea multe cupe de vin, dornic de sfadă cu împărăteasa, Teofil îl întrebă pe Denderis ce mai face «măicuța», dacă și-a mai sărutat păpușile. Nebunul, ducând o mână la buze și alta la dos, zise:

– Pst! Pst! Ioc păpuși, Măria Ta!

Ps. Symeon Magistros

ed. I. Bekker, anexă la **Theophanes Continuatus**, Bonn 1838, p. 628-673.

Biruința icoanelor

Văzând că împăratul Teofil se afla pe moarte, Teodora, lăudat fie-i numele, deschise racla, tainicul scrin al credinței și evlaviei ortodoxe, scoase sfânta icoană a Domnului și Mântuitorului Iisus Christos și a Preacuratei, făcându-l pe împărat, împotriva voinței sale, să se închine la ea și să o sărute.

Nu mult după aceea, sfârșindu-se împăratul, îi urmă la tron: fiul său Mihail, împreună cu mama sa Teodora. Îndată, o poruncă împărătească îi rechemă pe toți exilații și

întemnițării cărora Teofil, om fără frica lui Dumnezeu, le răpise samavolnic averile, mutilându-i și alungându-i. Pe toți cei care nu se lăsaseră supuși de batjocoritoarele și mincinoasele-i vorbe îi pedepsise cu temniță grea. Slobozii acum, aceștia puteau trăi în liniște, mulțumindu-i lui Dumnezeu. Afurisitul și ticălosul de patriarh, părintele și capul blestematei erezii, fu pe bună dreptate și prin dumnezeiască hotărâre dat jos de pe tron și la fel se petrecură lucrurile cu toți împilatorii și blasfemiatorii aflați în cârdășie cu el, care aidoma unor fiare sălbatice își duseseră turmele la pierzanie. Prin mila lui Dumnezeu, voința lui Christos și hotărâre obștească, locul său fu luat de Metodie Mărturisitorul, luptătorul pentru ortodoxie. (Pentru a obține revenirea oficială la cultul icoanelor, ortodocșii au hotărât să ajungă la Teodora).*

Mergând ei la palatul împărațesc, Domnul a dat ca întâlnirea să fie ambelor părți de folos. La rândul ei, împărăteasa dorea să îndrepte renumele răposatului împărat, toată lumea urmând să vadă zelul ei ortodox, de Dumnezeu dăruit și până atunci tăinuit.

Cu lacrimi în ochi, plin de umilință, Metodie se rugă de împărăteasă:

– Stăpână încununată de Dumnezeu, poruncește readucerea în biserici a preacinstitelor odoare, din vechime mântuitoare, icoane sfinte și vrednice de închinare! Astfel puterea creștinătății fi-va de folos împărăției iar numele și amintirea ta vor fi lăudate în veci, laolaltă cu ale preaiubiților tăi copii.

Împărăteasa răspunse patriarhului:

– Preafericite! Dacă vreți să vă îndeplinesc rugămintea, am și eu o dorință.

La întrebarea soborului care dorință a Măriei Sale ar putea fi împlinită de sărmanii slujitori ai lui Dumnezeu, ea zise:

– Dorința și cerința mea e să vă rugați și să-l implorați pe Domnul cel de oameni iubitor să-i ierte păcatele soțului meu Teofil, mai ales cele săvârșite împotriva sfințelor și preacinstitelor icoane. Știu sigur din Sfânta Scriptură că vi s-a hărăzit legarea și dezlegarea păcatelor omenești.

Patriarhul răspunse:

– Stăpână, ceea ce ne ceri e peste puterea noastră. Dar cum rugămintea ta e plină de credință – doar stă scris că totul stă în putința unui adevărat credincios – să postim împreună și să ne rugăm bunului Dumnezeu. Dar și tu, alături de împărat și de toți oamenii din palat, cu mic, cu mare, să te rogi și să dai pomeni. Cu siguranță că atunci cereasca milă și iubire de oameni ni se va arăta nouă, neînsemnaților, ca totdeauna și pretutindeni.

Astfel grăi Metodie către împărăteasă și îndată s-au înțeles.

Părăsind palatul, se duse în marea biserică și chemă întreaga ortodoxie, cu mic, cu mare, femei și copii, însă în primul rând mitropoliții, stareții, preoții, diaconii, călugării, eremiții, stâlpnicii, anahoreții, printre care preacinstitul părinte și făcător de minuni

* Cultul icoanelor a fost reintrodus în anul 843; de atunci e sărbătorită *duminica ortodoxiei*. Metodie a fost patriarh între 843-847.

Ioanichie de pe muntele Olympos, cu sfinții Arsachie, Teodor Mărturisitorul, stareț al mănăstirii Studiu, alt Teodor, de la mănăstirea Ierusalim, apoi Teodor Alesul de Dumnezeu și mulți alți bărbați plini de virtute și până la moarte credincioși ortodoxiei – între aceștia și Teofan, mitropolitul din Niceea, poet cu har de la Dumnezeu. Toți s-au rugat, au stat de veghe și au postit, vărsând multe lacrimi în prima săptămână a postului, intonând psalmi și slujind toată noaptea fără oprire; se rugau lui Dumnezeu să-l mântuie pe împăratul Teofil și să-i ierte păcatele. Și-așa cu oamenii bisericii. Iar Augusta, preacinstita Teodora, împreună cu senatul, nu se opriră nici ei din post, jelanii, pomeni, aruncându-se la pământ și turnându-și cenușă în cap zi și noapte, în implorarea lui Dumnezeu

La sfârșitul primei săptămâni, într-o vineri, pe când se crăpa de ziuă, împărăteaza căzu în somn greu după atâta jale și descurajare. Atunci se visă în for, alături de coloana lui Constantin; văzu câțiva oameni coborând gălăgioși stradă, în mâini cu instrumente de caznă, biciuri, menghine, juguri, măciuci; ajunseră în piață, iar după ei trăgeau un bărbat gol, cu mâinile legate la spate, pe care-l loveau. Era împăratul Teofil. Văzând Teodora ce amarnic era târât și bătut fără milă, începu să alerge plângând, căinându-se în urma lor. La poarta Chalke, unde ajunseră, văzu un uriaș înspăimântător stând pe tron în fața înfricoșatei icoane a Domnului nostru Iisus Christos. Către acesta îl duseră străjerii pe împăratul Teofil și îl așezară, așa cum era legat, înaintea-i. Atunci evlavioasa soție cuprinse picioarele judecătorului și cu multe lacrimi îl rugă să se milostivească de bărbatul ei. După multe asemenea rugă, judecătorul zise:

– Femeie, mare e credința ta! Află că îl iert pe soțul tău Teofil, datorită lacrimilor și credinței tale, precum și din rugile preoților mei.

În același timp porunci spre pedepsitori:

– Dezlegați-i mâinile, îmbrăcați-l și lăsați-l în seama soției sale!

Așa s-au petrecut lucrurile. Ea îl luă în grijă și cu suflet senin plecă de la judecată. Tot atunci se și deșteptă.

Însă sfântul nostru părinte, patriarhul Metodie, nu numai că adunase toți mitropoliții, călugării și mireni la rugăciune pentru mântuirea lui Teofil, dar mai încercase și altceva: Luă un pergament nescris și trecu în el toate numele împăraților eretici dinaintea lui Teofil, apoi îl însemnă și pe acesta. Pecetluind pergamentul, îl puse în siguranță pe altarul mării biserici. Apoi, retrăgându-se cu soții în rugăciune, avu la rândul-i un vis: un înger luminos venea la el și spunea: rugăciunea ta, patriarhule, a găsit ascultare; Teofil a fost mântuit. Întoarce-te la ținerea slujbei și nu-ți mai amâna îndatorirea.

Patriarhul, cuprins de mare uimire, vru să afle după ce se trezi dacă visul a spus adevărul. Grăbi spre biserică, desfășură pergamentul și văzu că pe el continuau să existe numele celorlalți eretici, dar locul unde fusese însemnat numele lui Teofil era gol. Zvonul despre minune se răspândi și văzând-o sau auzind-o s-au bucurat toți, laudându-l și preamărindu-l pe Domnul, preabunul. Preasfânta împărăteasă îi porunci patriarhului să vestească pretutindeni aceste întâmplări atât de bine potrivite de Domnul și să adune toată

ortodoximea, mitropoliți, episcopi, stareți, clerici și mireni, care să vină în marea biserică, în prima duminică a postului, cu icoane și cruce. Așa a fost; iar în biserică s-a adunat o mare mulțime. Luau parte la slujbă și împăratul Mihail, împărăteasa Teodora, întregul senat, purtând cu toții lumânări împărătești. Alături de patriarh se rugară, pornind în procesiune până la poarta palatului numită Ktenaria, apoi iar se rugară mult, umil și înlăcrimat, strigând *kyrie eleison*. Se întoarseră la biserică, pentru împlinirea liturghiei și a sfânței împărtășanii.

Astfel au fost readuse sfintele icoane în biserică lui Dumnezeu, pentru a fi cinstitute și preamărite de toți credincioșii. Iar domnitorii, împreună cu patriarhul Metodie, cu mitropoliții și asceții cei plini de har au dat poruncă să fie ținută această sărbătoare în fiecare primă duminică din post. An de an e sărbătorită, din milă dumnezeiască, *duminica ortodoxiei*, spre veșnica slavă a Domnului și a Mântuitorului nostru Iisus Christos, lăudat în veci fie-i numele.

W. Regel, *Analecta bysantino-russica*
Petersburg 1891, pp. 19-39.

Întârzieri la plata salariului

Scrisoarea aceasta o adresez elevului meu. Ce tot râzi? Râsul ți-a devenit aproape obișnuință de câte ori îți spun astfel. Hotărârea mea de pe vremuri mi te-a făcut discipol, chiar dacă n-a ieșit din asta nimic. Știe între timp toată lumea că la eleganța într-ale muzelor n-ai ajuns prin puteri proprii, ci doar mulțumită artei mele retorice.

Scriu deci elevului meu, cum se cuvine unui profesor, din pricina salariilor datorate magiștrilor de către stăpânire. Nu cer, ci poruncesc: trebuie plătite cât mai curând! Cu începere de azi, nu cumva să întârzie mai mult de o zi sau două!

Dacă ești totuși nemulțumit de adresarea mea, atunci te fac elevul meu pe altă cale: înțeleptul Epigonaton nu mi-e numai prieten, ci și elev. Iar discipolul lui ești cu siguranță. Cum totul e comun între prieteni, atunci cel puțin din acest punct de vedere, oricât mi-ai scăpa din năvod, tot faci parte din cerul meu. Deci mă adresez din nou elevului meu, din cauza salariilor și a plăților urgente. Sper că profesorul tău nu va argumenta că atunci ci și galbenii mei ne aparțin amândurora, de vreme ce e totul comun. Când e vorba de bani, nu ține regula asta! Ci e valabilă doar pentru logos, nu pentru gologani!*

Dar dacă nu vrei nicidecum să te împrietenești cu gândul că-mi ești elev, atunci îți scriu în calitate de ministru al Finanțelor, vajnic administrator al împărăției, fără de care nu poate prospera nici o parte a universului nostru, nici Armenia, nici Egiptul, nici ce e în apropiere, nici ce e în depărtare. Scriu și te rog – schimb deci tonul dacă nu-

*Joc de cuvinte între *logos* și *logaria* (parale).

suportii pe cel al profesorului – să se trimită cât mai repede paralele către profesori. Umilit, mi-e că o să recurg la vorbe cam triviale!

P.Gauthier, Michel Italikos, *Lettres et Discours*, Paris 1972, pp.225-227.

Palavragiul*

Iubite preacinstite frate!

A venit la mine ca un călător în Egipt, ca un drumeț care a fost în Etiopia, ba chiar în India; parcă ar fi trecut prin toate orașele, țările, pe la toate semințiile. Era plin de energie, greu de gânduri. În loc de multe poveri și marfă a adus o limbă plină de povești uimitoare. Cum tocmai poposisese afară, în Byrida**, unde a mas câteva zile, știa să descrie tot ce văzuse acolo și în împrejurimi: dealuri cu vii, lanuri de grâu, râuri și vântoase, drumuri de legătură și hotare, felul în care se poartă bărbații și muierile, torcătoarele, țesătoarele... De-abia reușisem să-i întrerup șuvoiul limbariței, că mi-a scăpat din nou și-a început să vorbească de Heracleia. M-a inundat cu puhoaietele vorbelor, de parcă ar fi văzut vărsarea Nilului la cealaltă Heracleia*** – despre cum a fost clădită cetatea, despre biserica episcopală, despre minunatele izvoare de acolo, cum în acele locuri adie zefirul mai mult decât bat vânturile, iar lui îi place din cale-afară.

Nemaiputând îndura năvala pisălogelii lui m-am prefăcut că motăi. Dar glasu-i tunet se făcu și astfel n-am avut scăpare când mi-a venit cu știri despre Rhadeistos. Dacă ți-a împuiat și ție capul cu deșteptăciunile sale, știi cum e. Pe mine m-a îndopat cu toate scornelile lumii. După ce m-a hăituit prin tot vestul, m-a mai cărat și peste Adriatică, în Italia, peste câmpia Campaniei, peste dublul lanț al Alpilor, peste Apenini și Marea Ligurică, pentru a mă lăsa baltă la Coloanele lui Hercules și ale lui Dionysos.

În fine, vorbăria lui a făcut ocol pe la tine: vâjâind ca o cascadă, asemenea cataractelor Nilului. Nimic n-a rămas nepomenit – nici firea-ți aleasă, nici dragostea pentru cinste, nici intențiile tale nobile; nu se lăsa mituit cu nici un preț. Apoi se dezlănțui și mai abitor, descriindu-mi savorile mesei pe care o iei, chipul în care mănânci și râzi, carafa din care-ți torni apă, cupa din care bei, farfuria, tigaia, lingura ta de gătit și cele mai felurite vase, paharul, pocalul de fildeș, strachina, cornul, țoiul, ulciorul, paharul de amestecat zaruri, ghiveciul cu caprifoliu; cum bei, cum închini în cinstea prietenilor, cum, dintre vinuri, îl respingi pe cel de Falerno, care-ți îngreuiază capul, că, în schimb, lauzi vinul de Chios,

*Autorul acestei scrisori, filosoful, curteanul și cronicarul Mihail Psellos (sec.XI) este unul dintre cei mai cunoscuți satirici ai vremii. Interesant este că în aceeași perioadă Orientul era plin de asemenea satire împotriva limbuților, precum vestita *Maqama despre madira* de Al-Hariri din Basra (1054-1122), apropiată prin subiect și stil (cf. *Șezători arabe, 30 de maqamat*, antologie, traducere din araba clasică, studiu introductiv, note de Grete Tartler, editura Univers 1981) (N. T.)

** Byrida – orașel situat aproape de Constantinopole.

*** Heracleia – probabil e vorba de orașul tracic.

a cărui mireasmă te înflăcărează de îndată ce-l duci la buze; cum el îți întinde, la amestecatul vinului, paharul fără a-l strânge prea tare, de-abia cuprinzându-l cu degetele.

Astfel mi-a povestit cum îți iei prânzul până în cel mai mic amănunt și probabil că avea de gând să-mi spună și tot ce s-a întâmplat după. Trebuia să mă aștept la un nou roi de palavre, drept care m-am prefăcut că trag un somn adânc și cu asta am scăpat de el. Dar se va reîntoarce! Și încă de multe ori! Și mai are multe de povestit!

Michaelis Pselli, *Scripta minora*, vol. 2,
ed. E. Kurtz – F. Drexl, Milano 1941, pp.10-11.

Atotștiutorul

Mi-aș dori să nu te dai la o parte nici de la lectura unor ciudățenii și *paradoxa**. Află deci că mijlocul epimenideic de a alunga foamea constă într-un amestec de asfodele uscate, rădăcini de malvie, susan bine spălat, mac alb și *urginea maritima*. Cine înghite așa ceva poate fi apoi în stare să renunțe fără a se plânge, zile întregi, la orice hrană. Analgezicul constă din capere, portulac din Creta, măselariță și mătrăgună. Cine-l gustă uită de toate relele și durerile. Drogul pentru memorie a o născocire a pitagoreicului Zenarias, fiind compus dintr-un fir de mușetel, piper alb, lemn căinesc, miere, mirt, șofran și iarbă de Cipru. Cine ia asemenea leac uită de tot ce-i rău și își aduce aminte doar lucrurile bune. (...)

Africanus** cunoaște și un mijloc de oprire a sângerării, care se face din crengi de dud... Se pricepe, de asemenea, să vopsească părul alb cu o soluție de monoxid de plumb pisat. Cunoaște și un leac pentru voce: stânjenel și *lycium*. Poate să facă aurul să ruginească – de la bale de câine turbat. Împotriva mușcăturilor de animale folosește un plastru dublu. Tot el enumeră și ciudate mijloace împotriva înțepăturii de scorpion.

Știe un mijloc prin care hoții se dau de gol: taie limbi de mormoloc și le pune la păstrare. Când e nevoie, le amestecă în terci de secară și-l face pe bănuț să le mănânce. Vinovatul – cel puțin așa susține el – se dă atunci singur de gol, ca într-o transă. Acest mijloc e un detector de minciuni. În fine, fabrică și diverse vinuri: unul din nard indian, altul din rășină, altele din diverse mirodenii.(...) Lesne transformă în fecioară chiar și o femeie care a avut o mulțime de bărbați. Acestea și multe alte ciudățenii sunt povestite de el în «broderiile» sale.

* Bizantinii au fost totdeauna interesați de mantică, un pic de vrăjitorie și mai ales alchimie. Chiar și filosoful Psellos recunoaște în acest scurt tratat despre astfel de *paradoxa* – așa erau numite în ansamblu asemenea minunății – că e foarte pasionat de ele.

** Sextus Iulius Africanus, cronicar creștin secolul al treilea, care a scris Broderiile (Kestoi) cu asemenea informații – lucrare păstrată fragmentar. Traducerea s-a bazat parțial pe anumite conjecturi, fiindcă multe plante grecești n-au fost identificate.

Există oameni care vor să facă lucruri incredibile, de-ar fi și prin magie, artă sau mijloace nepermise. Dacă vrei, împlinești așa ceva și mai simplu – fără să păcătuiești, într-un mod plăcut. De pildă, arunci într-o parte a mării semințe de in, cu pâine și brânză, adună astfel peștișorii care înoată în jur. Iar dacă vrei să fie un anume cocos învingător în luptă, pisează «cosițele Afroditei» și hrănește-l cu ele. Dacă vrei să îți se pară că ai un negru la masă, toarnă negreala de sepie pe fitilul opaițului. Poți să vopsești un ou purpuriu dacă-l pui în ulei fierbinte, amestecat cu chimen și cu oțet. Pentru a afla dacă o anumită față mai e fecioară, afumă în jur cu mangal, iar dacă fumul nu se aprinde datorită suflării ei, dovada e sigură că ai în preajmă o față mare. Dacă vrei ca femeia privind în oglindă să zărească acolo mutra unui măgar, atunci freacă oglinda cu lacrimi de asin.

Pe sufletul meu! N-am adunat aceste rețete din curiozitate prostească; ba din dorință de cunoaștere. Setea asta de cunoaștere mi-e nepotolită și n-aș vrea să-mi scape ceva.

**O. Musso, Michele Psello, *Notioni paradossali*,
Napoli 1977**

Ziceri ale Sfinților Părinți*

Văzându-l pe unul râzând, un bătrân îl muștră:

– Se cuvine să dăm socoteală în fața cerului și a pământului pentru tot ce am făcutuit, și ție îți arde de răs?

Întâlnind niște călugărițe, un călugăr trecu pe partea cealaltă a drumului. Atunci stareța zise:

– Dacă erai călugăr desăvârșit, nici n-ai fi observat că suntem femei!

După ce fusese mereu slăbit și bolnav, un bătrân se trezi într-un an că nu-l mai doare nimic. Ceea ce-l tulbură grozav și începu să se căineze: «Dumnezeu m-a părăsit și nu mă mai pune la încercare!»

Preotul alungă un frate din biserică fiindcă păcătuse. Atunci părintele Visarion se ridică și ieși afară, împreună cu cel gonit, spunând:

– Și eu sunt un păcătos!

Părintele Pimen îl întrebă pe părintele Ammonios:

– Când vorbești cuiva, se cade să o faci prin cuvintele Sfintei Scripturi, sau prin cele ale Sfinților Părinți?

* Scrierile înțelepților pustiei, *apophthegmata patron*, au fost adunate cel mai târziu în secolul al V-lea, când călugăria egipteană depășise crizele și se dorea revenirea la înțelepciunea simplă a călugărilor din vechime. Culegerile diferă foarte mult. Una dintre cele mai bogate: Migne, *Patrologia Graeca* 65, 71-440.

Răspunse Ammonios:

– Dacă tot nu ești în stare să taci, vorbește cu spusele Sfinților Părinți; fiindcă nu mică este în Scriptură primejdia (de a interpreta greșit).

Primind vizita altuia, un bătrân îi porunci discipolului său:

– Pregătește-ne o mâncărică de linte!

Acesta găti cum i se spusese, ba fărămă înăuntru și pâine. Însă ei se întinseră la vorbă despre cele duhovnicești până a doua zi la ora șase. Bătrânul spuse atunci iarăși elevului:

– Fiule, fă-ne o mâncărică de linte!

Acesta răspunse:

– E gata încă de ieri.

Așa că se ridicară și se așezară la masă.

Piei de măgar*

Ți-ai vărsat asupra mea întreaga mânie. Ce te faci dacă ai vreodată nevoie împotriva altuia de mânie? M-ai boscorodit fără reținere și fără oprire. Ce să fac? Pe Zeus, ocrotitorul prieteniei, nu pot decât să râd! Doar n-am putut să nu mă gândesc cum te laudai întruna, până mi se făcea lehamite, cu atitudinea ta de filosof. Iar acum nu suportă nici măcar o glumeață epistolă.

Acum să trec la adevăratul motiv al scrisorii mele. Omule, cu ce-au greșit bietii măgari din Asia Mică, de-au fost rași de pe fața pământului? Zău că nu-i obiceiul pe la noi să condamni măgarii la execuție! Însă pergamentul pe care mi l-ai trimis strigă în gura mare că nu e făcut din piele de oaie, ci de măgar! O mărturisesc grosimea și grosolănia sa, cum o au din natură măgarii; în plus, aceasta crește prin bătătorire de la bătași și samar. De ce n-ai lăsat «pergamentul» acesta în seama soldaților de la voi? Ar fi ajuns și o singură foaie pentru făurirea unui scut; exagerând un pic, am spune că acesta ar fi de nepătruns, precum cele din Homer, «învelite cu șapte piei de bou». Pieile acestea s-ar potrivi și pentru tobele de război persane, meșteșugite din bronz, acoperite cu o piele, zice-se, de cămilă, pe care le fac să răsune în luptă! Cine se uită în grabă la acest pergament ar putea crede că e scoarță de stejar, scândură negeluită! Atât e de grosolană și înțepenită!

Nădăjduiesc că plângerea de față nu te înfurie. Hai, vino și apăra-te tu însuși, atât în această, cât și în alte privințe!

* Scrisoarea e tipică pentru stilul glumet al lui Maximos Planudes (m. 1303). Marele filolog și traducător din latină, călugăr și abate, a tradus scrieri de Augustin, Cato, Ovidiu, Cicero ș.a.

Scriu de fapt ca să treci pe la mine, să-mi dăruiești, între altele, prezența ta, care îmi e mai prețioasă decât Dumnezeu știe ce alt mod de a-mi trece timpul!

Maximos Planudes, *Briefe*
ed. M.Troy, Breslau, 1890, p.122-123.

Proverbe

Fugind de fum, am nimerit în foc.

Când e să-ți prinzi norocul, îl prinzi și-ntr-un ungher.

Doi îl conving, trei îl silesc.

Dacă ești grăbit, așază-te.

Nu prea ești viteaz, omule; măcar uită-te urât.

Aveam un câine și l-a ajutat pe lup.

Diavol mic, ispită mare.

Sărăcia aduce moda hainei unice.

Sub fiecare piatră pândește un scorpion.

Dacă te urmărește împăratul, fugi; dacă te urmărește Dumnezeu, așază-te.

Pe ghinionist îl mușcă și oaia.

Am rugat-o să-mi dea o găleată cu apă și mi-a răspuns: "n-avem lopată!"

Prietenia ține cât sfârâie tigaia.

Unde sunt prea mulți cocoși nu se luminează de ziua.

Unul o face cinstit, celălalt – în scris.

«Vreau să dansez», zise cămila mamei sale. «Puiule, mersul tău e și el frumos.»

Dacă trebuie să muncesc pentru a flămânzi, atunci prefer să dorm și să flămânzesc.

Oamenii cu oamenii, nevastă-mea cu mine.

Sunt țăran și-i zic sapei «sapă».

Vrei să bărbierești un leu.

L-am invitat pe popă la masă și l-a adus cu el și pe diacon.

Spune-mi minciuni rotunde, să se rostogolească măcar.

Când a îmbătrânit, lupul începe să dea legi.

Cine scuipă spre cer, scuipă în propria barbă.

O sută de complimente nu valorează nimic, dar sunt de folos la locul potrivit.

Orașul cu legea, satul cu obiceiul.

Un strugure care vede alt strugure se coace.

Lumea se prăbușește, nevasta își pune părul pe moațe.

La necaz îi zicem «mamă» și unei vrăjitoare.

«Omule, îți arde casa!» «Nu-i nimic, am cheia la mine!»
Ești tâmpit, dar nu lăsa pe nimeni să-și dea seama.

Critica stăpânitorului

Bănuitori și temători din cale-afară, cei mai mulți împărați poruncesc, bucurându-se drăcește, tăierea capetelor boierești și îi înlătură din preajma lor pe bărbații aleși sau de rang înalt. Asemenea molizilor înalți, ce-și tremură acele la cea mai mică adiere, șoptind din crengile înspăimântate, stăpânitorii cată cu neîncredere la oamenii bogați și se sperie când văd un viteaz. Cum întâlnesc un bărbat cu trup frumos ca de statuie, voce de pasăre a muzelor și fire atrăgătoare, pe dată-și pierde somnul și odihna, se perpelesc în așternut, nu mai știu de nici o bucurie, uită de plăceri și nu mai au răbdare să ducă un gând până la capăt.

Se plâng întruna că natura i-a înzestrat și pe alții cu alesele însușiri cerute împăraților, în loc să păstreze frumusețea doar pentru cei de la putere; astfel se ridică, plini de trufie, împotriva lui Dumnezeu și a sorții, și-i seceră pe cei de seamă, târându-i ca pe niște animale la locul de jertfă, spre a putea înghiți sau risipi ei singuri, în liniște, avutul public, de parcă l-ar fi moștenit de la părinți. Drept care își tratează supușii liberi ca pe niște slugi, iar pe cei demni de tron – ca pe propriii sclavi.

Puterea le ia mințile: în nebuneasca lor orbire uită de binele pe care bănuții l-au adus tronului.

Nici Manuel I n-avea ce-i reproșa generalului Alexios. Acesta nu-i pricinuisese nicio-dată durere sau supărare, nici nu dăduse semne de nesupunere și necredință cum ar fi, de pildă, lipsa de recunoștință față de bunătatea împăratului. Însă Manuel nu-l vedea cu ochi buni; era și el un om ca toți oamenii și fu stârnit împotriva generalului de bârfele unora care n-aveau altă treabă. Văzuse și el cât de mult îl iubeau oștile și căpitanii pe Alexios din cauza curajului și dărniceii sale; poate că în sinea lui râvnea și la averile generalului. În orice caz, pe când acesta se afla la Sofia, împăratul porunci să-l smulgă, în zori, de lângă nevasta lui, îl călugări cu de-a sila și-l surghiuni într-o mănăstire de pe muntele Papykion.

Ce-i drept, pentru alungarea lui Alexios trebuia să aducă o justificare; lumea întregă avea să cunoască altfel nedreptatea și ticăloșia împăratului. Ieșiră la iveală pârători, unelte ascultătoare ale celor ce-i plătiseră, și-l învinuiră pe Alexios de vrăjitorie împotriva lui Manuel. Și doară nu-i de fel dovedit că vrăjitoria-l poate face să zboare pe cel ce-o folosește sau că l-ar face pe acesta nevăzut, încât să se poată năpusti cu sabia asupra oricui, și alte prostii care se zic despre asta. O veche poveste de-a grecilor spune că Perseu avea asemenea însușiri, însă mințile sănătoase nu vor să-i dea crezare.

Nicetae Chroniatae Historia

ed. J.A.van Dieten, Berlin 1975, pp.143-144.

În românește de Ana Stanca TĂBĂRAȘI

Din Byzantinisches Lesebuch Hrsg.

Hans-Georg Beck Verlag – C. H. Beck München, 1982